

Over de werkinrigtingen voor armen in Nederland

<https://hdl.handle.net/1874/289977>

3

OVER
DE WERKINRIGTINGEN VOOR ARMEN
IN NEDERLAND.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. J. I. DOEDES,

GEWOON HOOGLEERAAR IN DE GODGELEERDE FACULTEIT,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER RECHTSGELEERDE FACULTEIT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

Doctor in het Romeinsch en Hedendaagsch Regt

AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT,

DOOR

FREDERIK OOSTER,

GEBOREN TE AMSTERDAM,

TE VERDEDIGEN

OP DINGSDAG 14 JUNIJ 1864 DES NAMIDDAGS TEN 2 URE.

UTRECHT,
J. DE KRUYFF.

1864.

DE WERK IN KRISTENDE TONNEN
DE WERK IN KRISTENDE TONNEN

LEONARDUS VAN DER BEEK

H. J. J. DONNER

DE WERK IN KRISTENDE TONNEN

Deel in het domein van de Nederlander

DE WERK IN KRISTENDE TONNEN

VOORREDE.

Toen ik op het gebied van het armwezen een onderwerp zocht voor mijn Academisch proefschrift, werd mijne aandacht reeds spoedig gevestigd op de inrigtingen tot werkverschaffing, die in den laatsten tijd op vele plaatsen van ons vaderland zijn daargesteld, en nam ik mij voor te onderzoeken, in hoeverre die inrigtingen in staat zijn het pauperisme te doen verminderen en of de oprigting daarvan, op plaatsen waar ze nog niet bestaan, als wenschelijk kan beschouwd worden. Nu zal het welligt dezen of genen, die soms dit geschrift ter hand mogt nemen, vreemd toeschijnen dat ik met geen enkel woord gewag heb gemaakt van de Maatschappij van weldadigheid; doch de vele en uitmuntende stukken, die daarover reeds verschenen zijn, (o. a. in het Pantheon voor 1857 en in de Bijdragen voor Staats-, Provinciaal en Gemeentebestuur van 1858) maakten het, mijns inziens, overbodig daarover nog meer te schrijven. Daarenboven heb ik bepaaldelijk

het oog gehad op de geheel plaatselijke inrigtingen, waarin de armen worden opgenomen, zoodra zij zich aanmelden; en het spreekt van zelf, dat de Maatschappij van Weldadigheid, waar de opneming der behoeftigen niet anders plaats heeft dan tegen betaling eener aanzienlijke geldsom, niet tot deze soort van instellingen behoort.

Dat het overzicht der thans hier te lande bestaande werkinrigtingen niet zoo volledig is, als ik gaarne gewenscht had, wijte men deels aan den korten tijd, waarover ik voor de bewerking dezer proeve te beschikken had, deels aan de moeilijkheden aan een onderzoek van dien aard verbonden. — Mijnen opregten dank aan allen die mij, op eene of andere wijze, in dit onderzoek behulpzaam zijn geweest.

Bij het verlaten dezer Academie, is het mij eene behoefte U allen, Hooggeleerde Heeren, dank te zeggen voor het onderwijs van u ontvangen; U, in het bijzonder, hooggeachte Promotor, O. VAN REES voor de welwillende en belangstellende wijze, waarop Gij mij bij het schrijven dezer proeve hebt bijgestaan.

INHOUD.

INLEIDING	Blz. 1.
---------------------	---------

Eerste Hoofdstuk.

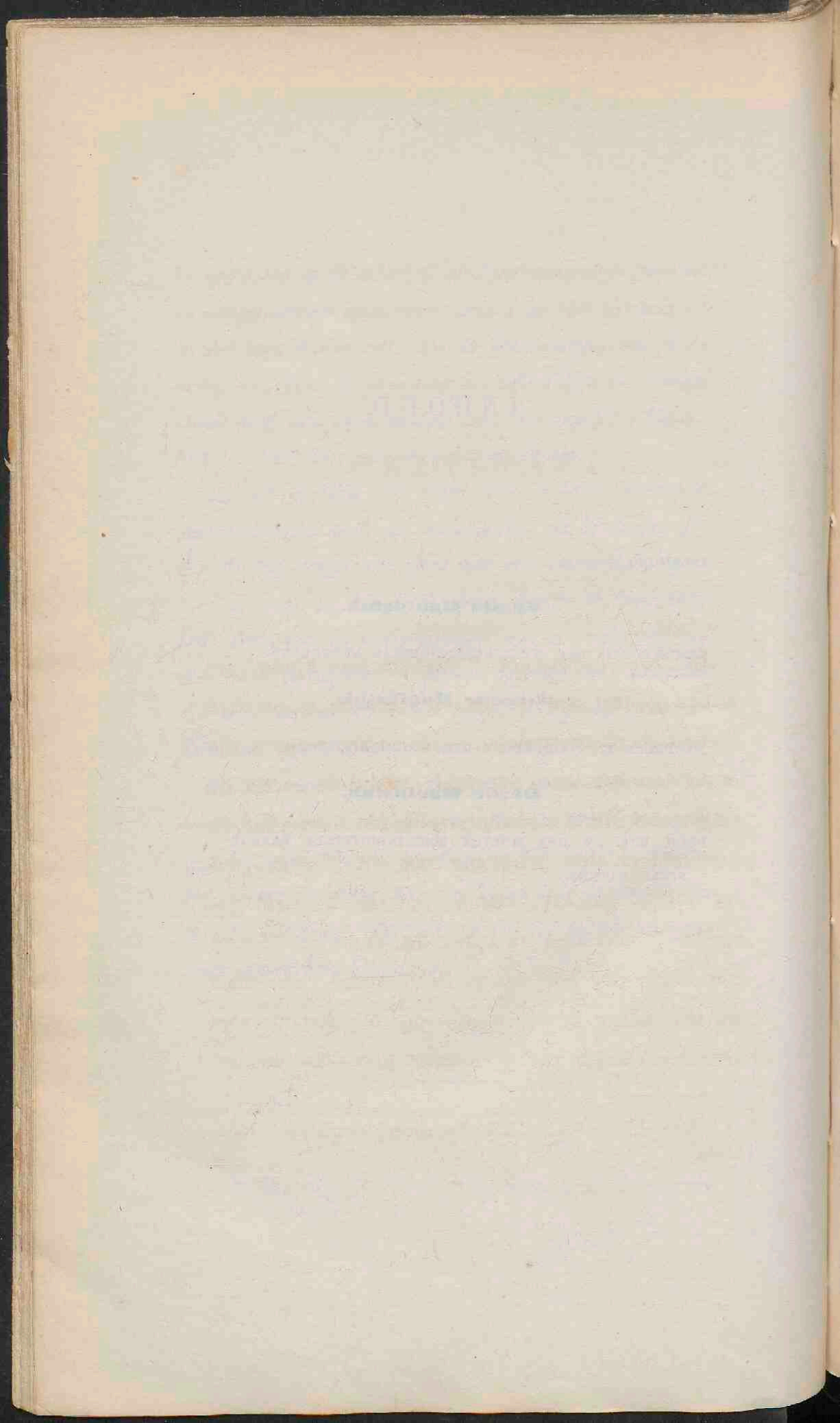
GESCHIEDENIS DER WERKINRIGTINGEN IN NEDERLAND	7.
---	----

Tweede Hoofdstuk.

NADEELEN EN VOORDEELEN DER WERKINRIGTINGEN	31.
--	-----

Derde Hoofdstuk.

DOOR WIE EN HOE MOETEN WERKINRIGTINGEN DAARGE- STELD WORDEN	59.
--	-----

INLEIDING.

In de middeleeuwen was de verzorging der armen geheel aan de kerk en aan de bijzondere liefdadigheid overgelaten. De wijze waarop die ondersteuning werd verleend, vooral de geregelde en meestal ruime uitdeelingen der kloosters, had de bedelarij en den lediggang ook van lieden, die tot arbeid geschikt waren, zeer in de hand gewerkt. ¹⁾ En toen nu tegen het einde der 15de en het begin der 16de eeuw die toestand, zoo door de afschaffing der lijfeigenschap als door de verbeurdverklaring van geestelijke goederen en het

¹⁾ Zie: K. G. KRIES. Die Englische Armenpflege. 1863
bladz. 5.

opheffen der kloosters nog aanmerkelijk was ver-
 ergerd, zag men overal naar middelen uit om
 in dien toestand verbetering te brengen. Dat
 de voorname oorzaak dier armoede moest gezocht
 worden in eene al te ruime uitoefening der lief-
 dadigheid werd reeds toen ingezien, zooals uit
 de geschriften van dien tijd blijkt. Zoo dringt
 LUTHER er op aan dat alle bedelarij en vooral
 het bedrijf der bedelmonniken zou worden afge-
 schaft, dat geene ondersteuning moest worden
 verleend aan hen, die tot arbeiden in staat wa-
 ren en dat de ondersteuning niet te ruim zou
 wezen maar zich tot het allernoodigste moest be-
 palen.¹⁾ CALVIJN, uitgaande van het gezegde
 van PAULUS: wie niet werkt zal ook niet eten,
 veroordeelt het geven van aalmoezen aan hen,
 wier luiheid daardoor wordt gevoed.²⁾ — In deze

¹⁾ Es ist genug dass Ziemlich die armen versorgt werden,
 dabei sie nicht Hungers sterben noch erfrieren.

Zie: Zeitschrift für Staatswissenschaft. 1860, bl. 526.

²⁾ Pauperes, quibus Ecclesiae liberalitas ignaviac est occasio
 eleemosynis minime esse alendos, tum communis sensus dic-
 tat, tum etiam clare docet PAULUS. Zie H. WISKEMAN, Dar-
 stellung der in Deutschland zur Zeit der Reformation herr-
 schenden nationalökonomischen Ansichten. 1861, bladz. 79.

beginselen nu, wering der bedelarij en geen on-
derstand dan aan waarlijk behoeftigen, lag reeds
de kiem opgesloten van het verschaffen van ar-
beid in plaats van ondersteuning.

Hoe zoude men toch anders de ware be-
hoeftte van de uit luiheid voorgewende weten
te onderscheiden? ¹⁾ Hoe zoude men de bedelarij
weren, indien niet aan hen, die konden arbei-
den maar geen werk vonden, gelegenheid werd
gegeven om zelf in hun onderhoud te voorzien?
Vooral deze laatste omstandigheid gaf veelvuldig
aanleiding tot het daarstellen van inrigtingen tot
werkverschaffing. Wel poogde men overal door
steeds strengere strafbepalingen een einde te
maken aan de bedelarij, doch hoe gestreng die

¹⁾ Reeds in 1561 werd in Wurtemberg bepaald: Diejenigen
welche kräftig genug sind zu arbeiten aber keine arbeit
finden können, sollen unterstützt werden, aber dafür der Herr-
schaft oder Stadt arbeiten, damit sie nit bei dem heiligen
Almosen der Faulheit gewonnen und werklos werden. Zeitschr.
f. Staatsw. 1860. bladz. 538.

Ook LUDOVICUS VIVES (de subventione pauperum) wil reeds
dat alle armen, zelfs blinden, zouden werken.

Zie: Mr. J DE BOSCH KEMPER. De letterkunde over het
Armwezen in de 16de eeuw in Jaarboeken voor Regtsg. en
Wetg. dl. 12 bladz. 476.

maatregelen ook wezen mogten, nergens vermogten ze het bedelen te doen ophouden; ¹⁾ vandaar het denkbeeld om die bedelaars door arbeid tot werkzame lieden te maken.

Voornamelijk in de vorige eeuw werden in bijna alle landen van Europa inrigtingen tot werkverschaffing (op allerlei wijzen) daargesteld; doch nagenoeg overal, en zoo ook in ons vaderland, bleven het op zich zelf staande pogingen, die wel voor eenen tijd de armoede deden afnemen, maar omdat ze niet stelselmatig of niet met de noodige gestrengheid werden doorgevoerd, alsook omdat men zich daarvan al te veel voorstelde, op den duur niet aan de daarvan gekoesterde verwachtingen konden voldoen. ²⁾

Alleen in Engeland werd het verschaffen van arbeid als stelsel en als algemeen geldend beginsel in de armverzorging opgenomen. ³⁾ Reeds

¹⁾ Zie over die strafbepalingen tegen het bedelen en de ongenoegzaamheid daarvan: NAVILLE, *Charité légale* dl. 2 bl. 285 vlg.

²⁾ Zie: DE GÉRANDO. *De la bienfaisance publique*. dl. 3. bl. 516 vlg.

³⁾ Zie: Mr. O. VAN REES, *de Engelsche werkhuzen*; in *Tijdschrift voor het Armwezen* dl. 5. afl. 2. blz. 120 vlg.

de wet van 1601 had bepaald dat aan invalide armen ondersteuning, aan valide echter arbeid zou worden verschaft. Door verschillende oorzaken, doch voornamelijk omdat men van dit beginsel meer en meer afweek en óf in het geheel geen arbeid óf slechts schijnbaren arbeid aan de ondersteuning verbond, nam echter het aantal armen voortdurend toe, waardoor eene herziening der wetgeving meer en meer noodig werd. Het gevolg hiervan was de wet van 1834, die een algemeen stelsel van werkhuizen invoerde met de bepaling dat daar buiten geene ondersteuning zoude worden verleend behalve in zeldzame gevallen van tijdelijken onderstand of van ziekte. Wil men dus oordeelen over den invloed van een *algemeen stelsel* van werkverschaffing in de plaats van ondersteuning, dan kan men zich alleen beroepen op de ondervinding in Engeland na 1834, en dat die ondervinding, vooral wanneer men de nog steeds beperkte uitvoering der wet in aanmerking neemt, verre van ongunstig is geweest, zal ik later aantoonen.

Ik ga nu over tot de eigenlijke behandeling

van mijn onderwerp en zal beginnen met een overzicht van den vroegeren en tegenwoordigen toestand der werkinrigtingen in ons vaderland, om daarna de voor- en nadeelen daarvan uitéén te zetten en ten slotte mede te deelen hoe ze moeten zijn ingerigt om haar doel, bestrijding van het pauperisme, te bereiken.

EERSTE HOOFDSTUK.

De werkinrigtingen voor armen in Nederland.

Eene volledige geschiedenis te leveren van alle vroeger in Nederland bestaan hebbende werkinrigtingen, ligt niet in mijn voornemen. Alleen wil ik een paar voorbeelden bijbrengen om aan te toonen waaraan, mijns inziens, het mislukken dier inrigtingen moet worden toegeschreven, daar dit vaak wordt aangevoerd als een waarschuwend voorbeeld om niet op dien weg van proefnemingen voort te gaan; waarna ik een beknopt overzicht wil geven van hetgeen thans van dien aard bij ons gevonden wordt.

Het oudste werkhuis waarvan wij melding vinden gemaakt, is dat te Amster-

dam ¹⁾ in 1654 gebouwd, tot wering der bedelarij die, niettegenstaande de strenge verordeningen zoowel tegen het bedelen zelf als tegen het geven aan bedelaars ²⁾, voortdurend toenam. Dit werkhuis diende deels tot spinhuis voor veroordeelde vrouwen, deels tot tuchthuis voor jeugdige misdadigers, deels tot verbeterhuis voor venerische vrouwen en voor lieden, door hunne familie opgesloten, deels tot gedwongen werkplaats voor bedelaars langs de straat opgevat, en stond daarbij open voor al wie drie jaren in de stad gewoond had. Wanneer wij nu vermeld vinden dat de tegenzin der gemeente tegen het werkhuis zoo groot was, dat zij meermalen de door de dienders opgevattenen ontzette, dan kan het, dunkt mij, niemand verwonderen dat door zulk eene inrigting de bedelarij niet voldoende kon worden geweerd. Verder zien wij, dat de verdiensten geheel ten voordeele van het huis bleven, zoodat de verpleegden niet het minste belang hadden om te werken en zich dus wel zoo weinig mogelijk ingespannen zullen hebben. Hoc ontoereikend trouwens dit werkhuis was

¹⁾ Zie: Voornaamste stukken getrokken uit de handelingen der algemeene Armencommissie over het Departement Holland. 's Hage 1805—1808, dl. I bladz. 141 vlg.

²⁾ Zie de ordonnantiën van 1613, 1617, 1652, 1654 in Handvesten van Amsterdam, bladz. 831, vlg.

voor de bestaande behoefte kan daaruit blijken; dat er behalve de ongeveer 450 in het werkhuis opgenomene vrijwilligers, in 1805 nog 60,000 personen waren die tijdelijk of voortdurend be-
deeling ontvingen.

De eerste eigenlijke werkinrigtingen, (niet zoo als dat van Amsterdam vereenigd met een tuchthuis, maar louter voor behoeftigen) werden op het einde der vorige eeuw tot stand gebragt, zooals te Harlingen in 1768, te Haarlem in 1771, te Hoorn in 1777, te Enkhuizen in 1780, te Leiden in 1796. Ook het nog bestaande werkhuis te Amsterdam, waarop ik later terug kom, werd in dezen tijd (1778) gebouwd.

De finantieële verwachtingen die men toen van werkinrigtingen koesterde, kan men leeren kennen uit de oprigting van het Economisch werkhuis te Enkhuizen in 1780. ¹⁾ Het geld hiertoe benoodigd werd verdeeld in aandeelen à *f* 50. In de eerste vijf jaren zoude er geen interest worden betaald, doch na dien tijd zoude men 3% uitdeelen; mogt er meer gewonnen worden, dan zoude dit strekken ter voldoening van het door de diaconie en het aalmoezeniershuis geschoten geld; en wat er dan nog als winst over bleef, zoude gelijkelijk tus-

¹⁾ Zie voorn. stukken enz. dl. 1 bladz. 302 vlg.

schen de beide laatstgenoemde inrigtingen worden verdeeld. Geen wonder voorzeker, dat men met zulke vooruitzichten aan het werk gaande, weldra zeer teleurgesteld werd. Nu stelde men zich wel niet overal zulke gunstige uitkomsten voor, doch de meening was toch algemeen, dat dergelijke inrigtingen, eenmaal aan den gang gebragt, zich zonder verdere hulp zouden kunnen staande houden, iets dat wel tot de onmogelijkheden zal behooren, daar men in werkinrigtingen meestal alleen zulke menschen krijgt, die niet in staat zijn door arbeid in hunne behoeften te voorzien.

In het begin dezer eeuw werden nog eenige inrigtingen in het leven geroepen tengevolge der pogingen van de algemeene armencommissie over het Departement Holland, die onder de middelen om den toestand der armen te verbeteren weder het verschaffen van werk op den voorgrond had gezet. ¹⁾ Zoo kwam o. a. de

¹⁾ Reeds de Staatsregeling van 1798 bepaalde in art. 47: „De maatschappij bedoelende in alles de welvaart van alle hare leden, verschafft *arbeid aan den nijveren*, onderstand aan den onvermogenden. Moedwillige lediggangers hebben daarop geene aanspraak.” De wet van 15 Junij 1800 schreef dan ook voor (art. 30 vlg.) „dat het uitvoerend bewind zorg zoude dragen voor het aanleggen en organiseren van zoodanige werkhuisen en gestichten als geschikt zijn om daarin den behoeftigen arbeid en de arme kinderen eene nuttige opvoeding te

armen-fabriek te Monnikendam tot stand, die zoo voortreffelijk ingerigt was, dat zij den prijs wegdroeg door de Nederlandsche huishoudelijke Maatschappij voor de beste werkinrigting uitgelooft. In 1816 reeds was deze inrigting in verval door gebrek aan vertier. ¹⁾ Dit schijnt vreemd, doch wanneer wij zien dat men reeds kort na de oprigting, niet tevreden met het verschaffen van werk aan de armen uit Monnikendam zelf, ²⁾ eene overeenkomst met Leiden aanging om daar voor rekening van Monnikendam te laten werken, dan ligt de oorzaak voor de hand. Men beschouwde die inrigtingen te veel als fabrieken, ³⁾ waar men trachten moest zooveel

verschaffen." Wegens den grooten tegenstand, zoo van burgerlijke als van kerkelijke besturen, kwam echter deze wet nooit in werking.

Zie daaromtrent: Denkbeelden omtrent eene wettelijke regeling van het armwezen in Nederland voorgedragen door Mr. H. W. TYDEMAN, Mr. J. HEEMSKERK Δz. en Mr. J. W. TYDEMAN. Amsterdam 1850. blz. 15 vlg.

¹⁾ J. C. W. LE JEUNE. Geschiedk. nasporingen omtrent de armoede en de bedelarij. 's Hage 1816, alwaar op bladz. 146 eene tabel voorkomt van de toenmaals in Nederland bestaande werkinrigtingen.

²⁾ Zie voorn. stukken enz. dl. 1 bl. 221.

³⁾ Dit duiden ook de meeste namen dier inrigtingen aan; zoo had men kousenfabrieken, spin- en weefabrieken, tapijtfabrieken enz. Gaat men nu uit van het denkbeeld om eene fabriek daar te stellen, dan komt men spoedig in de ver-

mogelijk geld te verdienen, in plaats van daarin eenvoudig een middel te zien om, zij het dan ook ten koste van eenige opofferingen, de waarlijk behoeftigen, die niet kunnen werken, te ondersteunen en de geveinsde armen van het vragen om onderstand af te schrikken, in één woord een toetsteen der armoede.

In dezen geest waren de werkhuizen, eenige jaren later in Friesland opgericht, ¹⁾ die tegelijk dienden tot verplegings-gestichten voor oude lieden, kinderen en gebrekkigen en tot werkhuizen voor hen die konden werken. Men besloot geene bedeeling meer te geven dan eenige tijdelijke ondersteuning in geval van ziekte. De arbeid was deels fabriekarbeid, deels landbouw; ook werden de armen soms tegen een laag daggeld bij boeren verhuurd. Hoe gunstig hiervan de werking was, blijkt o. a. daaruit dat te Stiens bij de opening van het armhuis in 1834, van de 217 bedeelden slechts 62 zich in het arm-

leiding om, bv. door verhooging van loon, de beste arbeiders zoo lang mogelijk te houden en de slechtste zoo spoedig mogelijk te verwijderen; terwijl men in eene werkinrigting, die aan haar doel beantwoordt, juist alleen de ongeschikste arbeiders aantreft.

¹⁾ Zie Mr. W. C. MEES. De werkinrigtingen voor armen uit een staathuishoudkundig oogpunt beschouwd. Rott. 1844. bladz. 228 vlg.

huis lieten opnemen, terwijl de overigen in hun eigen onderhoud gingen voorzien. Te Huizum werd in 1837 een armhuis geopend, waarin van de 101 bedeelden slechts 28 werden opgenomen. Daartegenover stonden evenwel eenige bezwaren, namelijk de moeilijkheid om geschikt werk te vinden en om dat voor een redelijken prijs af te zetten en de weldra toenemende aanvragen om in het armhuis te worden opgenomen. Dit laatste scheen daaraan toe te schrijven dat het verblijf in de armhuizen te gemakkelijk was, eene zaak, die met weinig moeite te verhelpen valt. Over het algemeen schijnt evenwel de werking dier armhuizen vrij gunstig te zijn geweest; althans in 1862 bestonden er in Friesland nog 22. Dit aantal was vroeger iets grooter; doch er zijn er eenige opgeheven op het platte land, waar in den regel ook altijd minder behoefte aan dergelijke inrigtingen bestaat dan in de steden, daar de bezigheden op het land minder aan wisselingen en stilstand onderhevig zijn dan fabriekmatige arbeid.

In de laatste jaren zijn ook in Drenthe¹⁾ vele arm- of werkhuisen opgericht, waarvan het getal in 1862 reeds 20 bedroeg met een gemiddeld aantal van 800 bewoners, meestal ouden,

¹⁾ Zie verslagen over den toestand der provincie Drenthe.

gebrekkigen en kinderen. De gewone bezigheden bestaan in spinnen, naaijen, mattenmaken, touwpluizen en eenigen veldarbeid; zij die daartoe nog in staat zijn, werken ook bij anderen in daghuur. Naast de armhuizen wordt in alle gemeenten ook nog bedeeeling aan huis gegeven; hetgeen ook wel bijkans onvermijdelijk is doordien de armhuizen geheel kerkelijke instellingen zijn die het harde beginsel van uitsluiting van alle bedeeeling aan huis bezwaarlijk kunnen toepassen. De geldelijke uitkomsten zijn niet wel op te geven, daar het bestuur meestal vereenigd is met dat der diaconie als bestuur voor huiszittende armen. De voordeelen die men opgeeft als aan de Drentsche armhuizen verbonden, zijn tweederlei; ten eerste, dat de kinderen geregeld onderwijs ontvangen en ten tweede, dat velen, die anders niet zouden werken, nu alle krachten inspannen om zich buiten het werkhuis te kunnen redden. De gunstige werking der armenhuizen wordt zeer geroemd en hun aantal neemt jaarlijks toe. ¹⁾

Geheel gelijk aan deze Drentsche armhuizen is het armhuis te Rotterdam; aldaar worden niet anders opgenomen dan hoogbejaarden en

¹⁾ Een eigenlijk werkhuis bestaat in Drenthe alleen te Meppel, waarvan de kosten in 1862 bedroegen f 1963.24 terwijl aan werkloon f 750 werd uitbetaald. Zie Prov. Verslag van Drenthe over 1862, bl. 247.

invaliden. De beste hiervan worden uitgekozen tot het verrigten van huisselijke werkzaamheden en tot het maken der in het huis benooidige kleederen. De overigen laat men, om ze bezig te houden, touw pluizen, pluksel maken, netten breijen en schoenpennen snijden. Van hetgeen de verpleegden daarmede verdienen, ontvangen zij $\frac{1}{4}$ als zakgeld voor tabak, snuif enz. terwijl het overige in de kas van het armbestuur wordt gestort. De opbrengst hiervan bedroeg *zuiver* in de laatste 8 jaren gemiddeld *f* 1210.

De meeste overeenkomst met deze werkhuizen heeft het werkhuis te Amsterdam, reeds in 1782 opengesteld.¹⁾ In de eerste tijden diende het voornamelijk als bedelaarsgesticht en als bewaarplaats voor hen, die met voorkennis van het gerecht wegens slecht levensgedrag werden opgesloten; later werden daarin nog opgenomen bedelaars veroordeeld om later naar de Ommerschans te worden gebracht, gegijzelden wegens overtredingen der stedelijke reglementen en verordeningen, civiel gegijzelden voor schulden, vrijwilligers tegen betaling van kostpenningen en personen bij regterlijk vonnis wegens wangedrag of verkwisting tot opsluiting veroordeeld. Deze laatste klasse van personen

¹⁾ Zie N. S. CALISCH. Liefdadigheid te Amsterdam, 1851, bladz. 119 vlg.

werd onderscheiden in geldgasten en requestgasten, waarvan de eerste eene betere verpleging genoten in een afzonderlijk gedeelte van het gebouw, terwijl de laatste even als de overige bevolking op de werkzolders geplaatst werden. Sedert 1856 wordt alleen de laatste soort, de zoogenaamde requestgasten, nog opgenomen; hun aantal is echter zeer luttel in vergelijking van de eigenlijke bewoners: de vrijwilligers, die terstond worden toegelaten op vertooning van een bewijs door buurtmeesters af te geven, dat zij op de opname aanspraak hebben. De mannen en vrouwen worden in afzonderlijke lokalen verpleegd; de gehuwde vrouwen mogen des Zondags hunne echtgenooten, de kinderen hunne ouders bezoeken. Voor de zieken en bejaarden zijn afzonderlijke vertrekken. Aan de kinderen wordt geregeld schoolonderwijs gegeven; aan de volwassenen, wanneer zij dit verlangen, eenmaal per week godsdienstig onderwijs, terwijl des Zondags zoowel voor de Protestanten als voor de R. Catholyken godsdienstoefening wordt gehouden. Wat de werkzaamheden aangaat, die bestaan voornamelijk in weven, spinnen, hekelen, breijen, naaijen, pluizen van touw, huisselijke dienst enz. Het loon dat de verpleegden hiermede verdienen, kunnen zij besteden tot aankoop van eenige levensmiddelen, waartoe eene kantine

in het gebouw aanwezig is; de verpleegden ontvangen echter hetgeen zij verlangen op de werkdagen. De duur der verpleging was vroeger bepaald op twee maanden, doch is nu aan regenten overgelaten; velen komen des najaars in het werkhuis en verlaten het tegen den zomer, om tegen den winter weder terug te komen. In de zomermaanden is de toegang voor valiede armen gesloten. Het aantal verpleegden wisselde in de laatste tien jaren nagenoeg niet anders af, dan naar mate de winter meer of minder gestreng was. ¹⁾ Ook de kosten bleven nagenoeg dezelfde, zooals uit onderstaande tabel blijkt.

Jaartal.	Uitgaven.	Subsidiën.	Gemiddeld getal bewoners.	Schoolgaande kinderen op 31. Dec.	Aanmerkingen.
1853	130.576	61.363	915*	157	* waarvan 900 vrijwilligers.
54	100.929	76.380	971*	178	
55	96.817	73.602	900	187	* waarvan 959 vrijwilligers.
56	88.054	63.923	815	88	* tijdelijke sluiting wegens brand.
57	78.270	56.225	635*	120	
58	74.606	54.259	741	143	
59	73.843	56.524	694	120	
60	75.716	59.162	731	124	
61	81.391	64.190	767	127	Gemiddelde kosten 30 ct per dag.
62	80.911	64.147	725	109	

¹⁾ Zie de jaarlijksche verslagen omtrent den toestand der gemeente Amsterdam.

Van anderen aard zijn de inrigtingen, die in den laatsten tijd op vele plaatsen zijn opgericht, namelijk die, waar de armen alleen des daags tegen een gering loon en tegen genot van voeding aan het werk worden gesteld. Een paar dier inrigtingen wil ik eenigzins nader beschouwen.

Vooreerst die te Gouda. De hand over hand aldaar toenemende bedelarij deed eenige ingezetenen het plan opvatten om die bedelaars door het verschaffen van werk van de straat te weeren en daardoor de armoede te verminderen. Weldra was een vrij aanzienlijk kapitaal voorhanden; het gemeentebestuur stond kosteloos een lokaal af en den 2^{den} Januarij 1850 werd de inrigting geopend. Men besloot iedereen op te nemen, die zich des morgens vóór 8 uur zoude aanmelden; later werd bepaald dat men zich den dag te voren reeds moest aanmelden, omdat bij slecht weder sommige armen liever in de inrigting werkten dan daar buiten; ook worden geene gehuwde vrouwen (dan in geval zij verlaten zijn of wanneer de man afwezig is) zonder haren man opgenomen. De werkzaamheden bestaan voornamelijk in touw pluizen, het maken van matten, zwavelstokken, netten, het zagen en hakken van hout, het wieden der straten, in het algemeen allerlei werk dat weinig productief, onaanzienlijk en vervelend is. Van het ver-

diende werkloon geniet de werker de helft wanneer het zonder, een derde wanneer het met gereedschappen verkregen is.

Het werk geschiedt deels met grondstoffen aan anderen toebehoorende, waarvoor een bepaald loon gegeven wordt, deels voor rekening der inrigting; terwijl de leden der inrigting regt hebben om armen voor zich te laten werken tegen een loon van $2\frac{1}{2}$ cent per uur ten voordeele der inrigting. Dat hiervan zeer veel gebruik wordt gemaakt, blijkt uit den post van *f*178,15 die als „personen in dienst genomen” onder de ontvangsten voorkomt. Het loon dat de behoeftigen verdienen, is zeer gering; het hoogste was 12, het laagste $1\frac{1}{2}$ cent per dag. De voeding is ongeveer dezelfde als in de gevangnissen; een paar malen werd daarin wijziging gebracht, doordien de toeloop in de inrigting te groot was; alsdan werd het middageten vervangen door roggebrood, waarna velen verklaarden dat zij dat ook wel buiten de inrigting konden verdienen. Des Zondags mogen zij de inrigting bezoeken, die van de afgelopen week vier dagen daarin gewerkt hebben; na gezamenlijk onder behoorlijk toezigt de kerk te hebben bezocht, wordt het middageten uitgereikt, waarna de verpleegden voor het verdere gedeelte van den dag worden ontslagen. De kosten der inrigting

worden voor een deel gevonden uit interest van aanwezige gelden, voor ruim een derde gedeelte uit voordeelen van den arbeid en voor verreweg het grootste gedeelte uit contributien en giften. ¹⁾

Van het aantal verpleegden en van de kosten der inrigting levert onderstaande tabel een overzicht:

Jaartal	Gemiddeld getal verpleegden per dag.	Uitgaven na aftrek van verdiend loon en verkocht werk.	Aanmerkingen.
Sept. 49—Dec. 50	80	f 6264.26	
—Dec. 51	100	- 6161.91	
" " 52	124	- 5796.20	
tot 31 Maart 54	121	- 11594.28	
" " 55	147	- 8969.72	
" " 56	159	- 7232.99	
" " 57	119	- 4210.08	Saldo op 31 Maart 1863
" " 58	85	- 4691.32	aanwezig f 10,525.86.
" " 59	79	- 2119.27	
" " 60	41	- 2329.94	
" " 61	38	- 3664.83	
" " 62	69	- 5892.64	
" " 63	81	- 3959.01	
" " 64	54	—	
Gemiddeld	95	f 4706.46	of 13,5 ct. per persoon per dag.

Terwijl nevensgaande staat van ontvangsten en uitgaven over het laatste jaar een overzicht van het geheele geldelijk beheer geeft.

¹⁾ Zie W. J. FORTUYN DROOGLEEVER. Geschiedenis der werkinrigting tot wering der bedelarij te Gouda. 1859.

**Staat van ontvangst en uitgaaf der werkinrigting te Gouda
van 1 April 1862—31 Maart 1863.**

ONTVANGSTEN.

Contributiën	f 3205.44
Giften	- 636.66
Interessen	- 398.28
Verkocht werk	- 3389.48
Personen in dienst genomen	- 178.15
Verschillende ontvangsten	- 373.92 ⁵
Totaal	f 8181.93 ⁵

UITGAVEN.

Gereedschappen	f 32.79
Vocding	- 2900.83 ⁵
Werkloonen	- 603.53
Verwarming en brandstof	- 478.72 ⁵
Verlichting	- 112.49
Grondstoffen	- 2194.57
Salarissen	- 734.—
Bedienden uit de opgenomenen	- 230.37 ⁵
Drukloon en vergaderingkosten	- 43.80
Wasscherij	- 40.04
Huisdienst	- 135.22 ⁵
Verschillende uitgaven	- 20.26
Saldo	- 655.29 ⁵
Totaal	f 8181.93 ⁵

De voordeelen, die de werkinrigting heeft opgeleverd, bestaan vooreerst hierin, dat de bedelarij geheel heeft opgehouden, ten tweede dat zoowel de particulieren als de armbesturen gerustelijk onderstand kunnen weigeren aan wie niet in de inrigting wil gaan werken, terwijl de vermindering in het aantal verpleegden wordt toegeschreven aan de betere opvoeding en de mindere verwaarloozing der jeugd, grootendeels het gevolg der werkinrigting.

Eene dergelijke inrigting bestaat ook te Leiden, doch wordt aldaar niet door particulieren maar door het gemeente-bestuur bekostigd. ¹⁾ De aanleiding tot de oprigting was dezelfde als die te Gouda, namelijk de steeds toenemende bedelarij. De inrigting werd den 13 Dec. 1852 geopend voor ieder, die daarin verlangde opgenomen te worden, zonder dat men zich van te voren behoefde aan te melden. Alleen voor gehuwde vrouwen is de inrigting gesloten, wanneer ook niet de man medekomt, tenzij deze afwezig is. De kinderen worden naar de stadscholen gezonden, alwaar hun de voeding uit de inrigting gebragt wordt. De voeding is ongeveer dezelfde als te Gouda; des morgens droog

¹⁾ Zie een nitmuntend verslag dezer inrigting in het Tijdschrift voor het Armwezen voor 1864, aflevering I.

roggebrood met melk, des namiddags 1 pd. aard-appelen met groente; des avonds roggebrood met koffij; de kinderen beneden de 12 jaar ontvangen eene halve portie. Het werk dat daar verrigt wordt, is deels loonarbeid, deels voor eigene rekening; mattenmaken, wolpluizen, breijen, linnenweven, katoenweven, spinnen, touwpluizen maken de voornaamste werkzaamheden uit; daarbij wordt nog zooveel mogelijk partij getrokken van de kunde der verpleegden; zoo zag ik daar een kleermaker, wiens verzwakt gezigt hem niet meer toeliet om zwarte stof te naaijen, dien men aan het werk hield met het vervaardigen van wit linnen jasjes. Het verdiende loon wordt naar verkiezing eens of tweemaal per week uitbetaald. Dit bedroeg in 1862 gemiddeld ongeveer 6 cent per dag. Straf wordt zeer zelden toegepast; is ze echter noodig, dan bestaat ze in gedeeltelijke onthouding der voeding of in wegzending. Hoe het aantal verpleegden eene voortdurende strekking heeft om te verminderen, (behalve in de drie laatste jaren, waarin het door bijzondere omstandigheden weder hooger was) en hoe gering de werkelijke kosten dezer inrigting zijn, toont onderstaande tabel aan:

Jaartal.	Gemiddeld getal verpl. per dag.	Subsidien.	Gemiddelde kosten per dag.	Aanmerkingen.
1852	158	f 7.000	f —	
53	288	- 14.198	- 10.55	Ruim $\frac{1}{3}$ der bevolking be- stond uit kinderen.
54	336	- 13.000	- 10.40	
55	275	- 10.000	- 10.27	
56	215	- 8.500	- 10.80	
57	158	- 7.000	- 8.33	Op 31 Dec. 1863 was aan kapitaal aanwezig f7316.21.
58	164	- 5.000	- 8.08	
59	117	- 4.000	- 8.30	
60	129	- 5.000	- 10.50.	
61	231	- 7.000	- 8.70	Katoencrisis. Brand eener katoenfabriek en gedeeltelijke stilstand der wolfabrieken.
62	310	- 9.000	- 7.87	
63	245	- 7.000	- 6.90	
Gemiddeld	219	f 7448	9.16	

terwijl men uit nevensgaanden staat van ontvangst en uitgaaf zien kan, hoe die uitgaven zich over de verschillende hoofden hebben verdeeld. De post van f 93.20^s als *giften* uitgetrokken, toont het bedrag der giften aan van de bezoekers der inrigting, die besteed worden om aan de behoeftigste kinderen, bejaarden en weduwen des winters eenige kleedingstukken uit te reiken; vandaar dan ook, dat men die post als *witdeelingen* weder voor hetzelfde bedrag onder de uitgaven opgenomen vindt.

**STAAT van ontvangst en uitgaaf der werkinrigting
te Leiden over 1863.**

INKOMSTEN.

Saldo der vorige rekening	f	19.95 ^s
Van verschillende werkzaamheden:		
Mattenmakerij	f	4130.92
Wolpluisloon	-	602.27 ^s
Breiloon	-	196.84
Linnenweverij	-	14542.74 ^s
Katoenweverij	-	1733.60
Spinloon	-	1549.40 ^s
Touwpluizcrij	-	275.09 ^s
Diverse werkzaamheden	-	274.64 ^s
Te zamen	-	23305.52 ^s
Subsidiën der gemeente	-	7000.—
Giften	-	93.20 ^s
Buitengewone ontvangsten	-	921.44
Totaal	f	31340.12 ^s

UITGAVEN.

Onderhoud der gebouwen	f	325.10 ^s
Voor zalen en keukengereedschap	-	206.12 ^s
Gereedschappen	-	205.15
Grondstoffen	-	14309.31 ^s
Salarissen	-	1298.38
Arbeidsloon	-	5011.21 ^s
Voeding	-	8219.91
Licht en brandstof	-	1000.78 ^s
Verskillende uitgaven	-	131.54 ^s
Uitdeelingen	-	93.20 ^s
Batig saldo	-	539.39
Totaal	f	31340.12 ^s

Als voordeelen door de werkinrigting verkregen noemt men, behalve het ophouden der bedelarij, vooral dit, dat het burgerlijk armbestuur onnoodig geworden en opgeheven is en dat de subsidiën aan de verschillende diaconiën (in 1853 bedragende *f* 23.000) door eene jaarlijksche vermindering van 10% nu geheel zijn opgehouden.

Inrigtingen als die te Leiden en te Gouda zijn in ons land vrij talrijk en worden in de laatste jaren meer en meer opgerigt. Zoo kwam er in 1857 eene tot stand te Leerdam (Z. Holland), die, hoewel op kleine schaal ¹⁾ en daardoor, voor zooverre ik heb kunnen nagaan, vrij kostbaar, zeer gunstig werkt. ²⁾ De hoofdwerkzaamheden bestaan in het pluizen van touw, naaijen en breijen. Vroeger werden er ook vleeschpen-
nen gesneden, doch die vonden geen aftrek. Het maken van kant, in den beginne beproefd, werd ook spoedig gestaakt, omdat meisjes, die in staat waren dit te leeren, meer konden ver-

¹⁾ Het aantal opgenomenen bedroeg gemiddeld per dag:

in 1857	—	17
" 1858	—	16
" 1859	—	15
" 1860	—	16
" 1861	—	10
" 1862	—	17

²⁾ Zie U. J. W. ROLDANUS. De werkinrigting te Leerdam, Schoonhoven 1857.

dienen met naaijen of door in eene dienst te gaan. De voeding is matig en het loon gering; voor touwpluizen wordt 3 cent per pond betaald. — Te Delft bestaat sedert 1856 eene werkinrigting door particulieren bestuurd, waar in 1862 gemiddeld 122 personen, deels in deels buiten de inrigting werkten. De hoofdwerkzaamheden zijn spinnen en tapijten weven. Het gemiddelde loon bedroeg *f* 6 per maand. ¹⁾ Zoo verrees er ook voor eenige jaren eene te Scheemda (Groningen), waar de verpleegden gedeeltelijk gehuisvest en gevoed, gedeeltelijk alleen aan het werk gesteld worden. ²⁾

Er is echter nog eene andere soort van inrigtingen tot werkverschaffing, die nog veel talrijker zijn, namelijk die, waar men, zonder aan de armen huisvesting, voedsel of kleeding te geven, ze alleen tegen eenig loon werk verschaft, hetzij in daartoe ingerigte werkplaatsen, hetzij aan hunne eigene woningen.

Zoodanige instelling bestaat te Veenendaal en dient tevens voor de bewoners van Ede. ³⁾ Aldaar wordt namelijk sedert 1857 hennip

¹⁾ Meerdere inlichtingen, o. a. omtrent de kosten der inrigting, die ik gaarne had kunnen mededeelen, werden mij geweigerd.

²⁾ Zie Kerkelijke Courant van 19 Maart 1864.

³⁾ Deze instelling is de eenige van dien aard in de provincie Utrecht.

gesponnen voor de zeildock-fabriekanten van Krommenie, waar men toen geene personen konde vinden, die zich onafgebroken met dit werk wilden bezig houden, terwijl de bewoners van Veenendaal eene bijzondere geschiktheid voor fabriekmatigen arbeid hebben en dien altijd boven veldarbeid verkiezen. Het werk was spoedig geleerd; de noodige gereedschappen werden aangekocht en een klein gebouwtje gezet, waarin echter slechts een klein aantal mannen en jongens werkt, daar de groote meerderheid (meest vrouwen) aan huis werken. Gemiddeld wordt hierdoor aan 230 menschen werk gegeven, die te zamen ongeveer *f* 5000 aan arbeidsloon ontvangen, terwijl de kosten der inrigting ter naauwernood *f* 500 's jaars bedragen. Het loon is gering; voor een jongen, die het rad draait, 10 centen daags; eene zeer goede spinster, die den geheelen dag door werkt, kan met moeite 30 centen verdienen; de meeste vrouwen werken over dezelfde hoeveelheid 2 dagen; sommigen nog langer. Daarbij is de toezending der hennip niet groot genoeg om voortdurend werk te kunnen geven, terwijl de moeite, die de fabriekanten nu reeds hebben om met het machinale fabriekaat te wedijveren, de vrees doen ontstaan, dat deze inrigting langzamerhand geheel zal te niet gaan.

Zoo heeft ook te Oudewater de diaconie eene instelling, waar de armen door het pluizen van touw eenig loon kunnen verdienen. Hiermede worden ongeveer 100 menschen (meest aan hunne woningen) bezig gehouden. Het eigenaardige dezer inrigting is dat ze, zonder eenige bijdrage, zich zelve in stand houdt. ¹⁾

Van dezen aard is ook het werkhuis te Groningen, in 1841 opgericht, waar de hoofdwerkzaamheden bestaan in het pluizen van touw, het vervaardigen van dweilgoed, gangloopers en verschillende soorten van grof linnen. ²⁾

Het aantal opgenomenen bedroeg gemiddeld

in 1859 — 37

" 1860 — 36

" 1861 — 47

" 1862 — 53

" 1863 — 47 personen per dag.

Het loon bedroeg gemiddeld 15 à 20 cent per dag en wordt steeds lager gehouden dan dat in de vrije nijverheid; voor touw pluizen werd vroeger 3 cent, in de laatste jaren 4¹/₂ cent per

¹⁾ De bestuurder, vreezende dat ik achter *het sijne van de zaak* zoude komen, wanneer hij mij meer dan dit mededeelde, weigerde mij bepaald alle verdere inlichtingen.

²⁾ Zie: U. G. SCHILTHUIS Jz. Vereenigingen tot weldadigheid enz. in 1850 te Groningen bestaande, bladz. 5. en de jaarlijksche verslagen van het Algemeen Diakengezelschap der Ned. Herv. Gemeente te Groningen.

te betaald. De kosten der inrigting zijn, voor zooverre die uit de Verslagen zijn op te maken, niet aanzienlijk. ¹⁾

Instellingen van deze soort bestaan voorts nog te Amsterdam (die alleen des winters in werking is), te Wormerveer, te Monnikendam, te Hoorn, te Beverwijk en op vele andere plaatsen van ons vaderland. ²⁾

¹⁾ In het verslag over 1859 wordt uitgerekend, dat niet alleen de inrigting zichzelf instand houdt maar zelfs eene winst van f2668.38 heeft opgeleverd. Wanneer men echter hierbij de ontvangene giften en legaten in aanmerking neemt, die minstens het dubbele der bovengenoemde som hebben bedragen, dan ziet men dat ook dit werkhuis het gewone lot van alle werkinrigtingen deelt en meer kost, dan de opbrengst van het werk bedraagt. Behalve dit werkhuis, wordt bij strenge winters nog de gelegenheid gegeven om iets te verdienen door het stukslaan van steenen.

²⁾ Volgens het regeringsverslag bestaan er in ons land ruim 100 dergelijke inrigtingen tot werkverschaffing. Hieronder zijn ook diegene gerekend, die slechts gedurende een bepaald gedeelte des jaars werken, die verreweg de meerderheid uitmaken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Nadeelen en voordeelen der werkinrigtingen.

Terwijl men vroeger van de werkinrigtingen alléén de voordeelige zijde beschouwde of althans de voordeelen daarvan steeds op den voorgrond plaatste, is men in den laatsten tijd en vooral nadat in de werken van MALTHUS, NAVILLE en MEES de nadeelen der werkinrigtingen waren aangetoond, als het ware geheel omgekeerd en heeft men, afgeschrikt door het nadeelige aan slechte inrigtingen verbonden, te veel voorbijgezien het voordeel, dat goed ingerigte werkhuizen kunnen ten gevolge hebben. Niet weinig hebben daartoe bijgedragen de valsche voorstellin-

gen van NAVILLE, die het verkeerde in sommige inrigtingen aanwezig steeds als van alle instellingen van dien aard onafscheidelijk doet voorkomen. ¹⁾ Zoo beweert hij, om maar één voorbeeld te noemen, dat alle werkhuizen de onzedelijkheid zouden bevorderen, terwijl het toch bij eenig nadenken in 't oog valt, dat dit geheel afhangt van de wijze, waarop de werkhuizen zijn ingerigt en door strenge regelen zeer goed te vermijden is.

Het eenige nadeel, dat mijns inziens onafscheidelijk aan alle werkinrigtingen, van welken aard ook, verbonden is, is dat der mededinging met de vrije nijverheid. De andere nadeelen, die als noodzakelijke gevolgen der werkinrigtingen worden voorgesteld, zijn óf te vermijden óf worden ten onregte als nadeelen beschouwd.

Onder de laatste soort reken ik het bezwaar door NAVILLE ²⁾ geopperd, als zouden werkinrigtingen onvermijdelijk een stelsel van staatsarmenzorg tengevolge hebben.

Hoewel het zeer waar is, wat de heer DE BRUYN KOPS ³⁾ zegt, „dat het er meer op aan komt *hoe* er bedeed wordt, dan wel *wie* bedeed”, en het

¹⁾ Deel I bladz. 235 vlg. Les maisons de travail sont autant d'écoles de vices enz.

²⁾ Deel II blz. 73 vlg.

³⁾ Beginselen van Staathuish. dl. II blz. 413.

dus zeer verkeerd is alle staatsarmenzorg als zoodanig reeds te veroordeelen, zoo heeft deze echter in vele landen en ook ten onzent vele bestrijders gevonden, en wel voornamelijk omdat men meent dat aan die armverzorging van Staatswege eigenaardige bezwaren verbonden zijn, die bij de particuliere en kerkelijke liefdadigheid niet aanwezig zijn. Zoo voert men ten eerste aan dat de staatsarmverzorging altoos de strekking heeft om de armoede te vermeerderen, en dat wel te meer naarmate zij volkomener en stelselmatiger werkt ¹⁾, en om dit te bewijzen beroept men zich dan op het voorbeeld van Engeland, als zoude deze stelling zich daar hebben bewaarheid. Al konde men nu bewijzen dat werkelijk

¹⁾ L'effet général de la bienfaisance (zegt CHERBULIEZ) est d'augmenter l'imprévoyance des pauvres, par conséquent de produire l'indigence, la misère, le paupérisme; d'accroître dans l'avenir les maux qu'elle soulage dans le présent. Comment la bienfaisance produit elle cet effet? En affaiblissant la responsabilité individuelle du pauvre et la sanction qui en résulte; en faisant naître chez lui une attente contraire à l'enchaînement naturel des causes et des effets, c'est à dire au cours naturel des choses. Ainsi, plus l'attente sera générale et fondée, plus les effets en seront grands car l'intensité d'une cause est la mesure exacte de l'action de cette cause. La charité légale est donc le plus vicieux de tous les modes d'assistance, car c'est celui qui produit l'attente la plus générale et la plus fondée. (Dictionnaire de l'Economie Politique, in voce: Bienfaisance publique.)

in Engeland de armoede steeds vermeerderd was, dan nog zoude men eigenlijk niets anders hebben bewezen, dan dat aan de staatsarmenzorg groote moeilijkheden bij de tenuitvoerlegging verbonden zijn. Doch het tegendeel is waar. In Engeland is in de laatste jaren het aantal armen nagenoeg jaarlijks verminderd. Ten bewijze hiervan strekke het getal der gemiddeld op éénen dag verpleegde *valiede armen* (de eenige ware maatstaf van het pauperisme). Dit bedroeg:

In 1849	—	228.823
" 1850	—	191.910
" 1851	—	168.124
" 1852	—	149.160
" 1853	—	139.575
" 1854	—	135.191
" 1855	—	146.631
" 1856	—	154.228
" 1857	—	140.075

Alzoo in negen jaar tijds, niettegenstaande de aanzienlijke vermeerdering der bevolking, eene vermindering van 39 % op het getal valiede verpleegden ¹⁾).

Wil men nog een voorbeeld, zoo kunnen wij vermelden dat het aantal armen in Ierland verpleegd van 226.452 in 1851 gedaald is tot

¹⁾ Cf. KRIBS. Die Englische Armenpflege, blz. 41.

43.272 in 1860. Dus in negen jaren eene vermindering van 5 tot 1. ¹⁾

Nu moge het waar zijn dat gedurende die jaren door landverhuizing op groote schaal het aantal inwoners in Ierland aanzienlijk verminderd is en door allerlei maatregelen de welvaart aanmerkelijk is toegenomen, op zich zelve zijn die omstandigheden onvoldoende om eene zoo sterke vermindering der armoede te verklaren; voor een goed deel moeten die aan de nieuwe regeling der staatsarmenzorg worden toegeschreven.

Een tweede bezwaar tegen staatsarmverzorging is, dat hare regelen zelve aan zulke armen, die binnen de termen dezer regelen vallen eene aanspraak geeft op bedeeling; en dat zij aldus de armen gewent aan het denkbeeld van een recht op onderstand. ²⁾ Bekend is het hoe over het al of niet bestaan van dat recht op onderstand is getwist. Mijns inziens heeft dit daarom zoo veel bestrijding gevonden, omdat men uit het recht op onderstand reeds dadelijk in gedachte overging op het recht op arbeid, het recht om te

¹⁾ Zie PURDY, in Journal of the Statistical society of London, dl. 25.

²⁾ NAVILLE I bladz. 66. Lorsque la contrainte légale est employée pour lever les deniers qui doivent servir au soulagement de l'indigence, le pauvre acquiert naturellement l'idée, qu'il a un droit positif à être assisté.

leven, en de regeling der loonen: denkbeelden die, hoewel in naauw verband staande met het regt op onderstand, daarvan geenzins de noodzakelijke gevolgen zijn. Neemt men echter aan dat in een beschaafden staat niemand van honger en gebrek mag omkomen, en wil men daarbij de bedelarij niet toelaten, dan zal men wel noodzakelijk een regt van den behoeftige om onderstand te vorderen moeten aannemen. Laat men nu maar aan den staat de vrijheid om dien onderstand slechts te verleenen onder de voorwaarden die hij daaraan verbinden wil, dan geloof ik niet dat de toekenning van dit regt eenig bezwaar zal opleveren. Daar echter ook aan de werkingingen het verwijt is gedaan het denkbeeld aan een regt op onderstand te versterken, zoo kom ik daarop later terug.

Een derde bezwaar tegen de staatsarmenzorg is dat zij niet is en niet kan zijn het werk der liefde en dus niet uitgaat van het eenige ware beginsel waarvan alle armverzorging moet uitgaan. ¹⁾ Dit is volkomen waar, doch het is dan ook niet uit liefdadigheid dat de staat de armenzorg op zich neemt, maar alleen omdat dit onvermijdelijk is. Wanneer toch iemand werkelijk aan het allernoodigste behoefte heeft en zoowel

¹⁾ Zie: VISSERING, Beginselen van Staathuishoudkunde, dl. II. bladz. 368.

de particuliere als de kerkelijke liefdadigheid hem niet kunnen of niet willen ondersteunen, dan zal, zoo men althans niet wil dat die arme van gebrek omkome, de staat die ondersteuning op zich moeten nemen. Zoo heeft het dan ook onze armenwet begrepen, die, de ondersteuning der armen in het algemeen aan de particuliere en kerkelijke liefdadigheid overlatende, bepaalde dat de gemeente bij volstrekte onvermijdelijkheid onderstand zou verleenen. En dat die onvermijdelijke gevallen niet zoo schaarsch zijn als sommigen ¹⁾ wel hebben doen voorkomen, heeft de ondervinding genoegzaam geleerd. Ook wordt van zelf de staatsarmenzorg onvermijdelijk zoodra men de be-

¹⁾ Zoo zegt Mr. ALSTORPHIUS GREVELINK (Gedachten over Armverzorging): „Schoot dan ooit in Nederland de liefdadigheid te kort? Waar heeft men grootere behoefte gezien dan in de laatste jaren in den Bommelerwaard, toen de groote nood des hongers in al hare woede en kracht alom schrik en ellende verspreidde? of bij de laatste watersnood in N.-Brabant en Gelderland? Heeft ook zelfs toen niet de liefdadigheid mildelijk gegeven zóó dat men moest toeroepen: wij hebben reeds genoeg ontvangen; gij hebt hungerigen gevoed en naakten gekleed.”

Zulke toestanden zijn echter niet geschikt om het voldoende der liefdadigheid in gewone tijden te staven. Bij groote rampen wordt dikwijls meer in eenige dagen gegeven dan anders in jaren, terwijl de armoede alsdan dikwijls minder zwaar is dan op andere plaatsen zonder buitengewone ongelukken.

delarij gaat verbieden. Nu zeggen wel sommigen 1): laat de bedelarij geheel vrij, zoo zal ze na verloop van zeer korten tijd van zelf verdwijnen; want de toenemende schare van bedelaars zal aan de liefdadigheid leeren hare giften op eene betere wijze te besteden en de bedelarij zal ophouden, zoodra ze ophoudt winstgevend te zijn. Maar zeer juist merkt hiertegen de heer BLAUPOTTEN CATE 2) aan: dat zoo dit al waar mogt zijn, het zeker geruimen tijd zou duren eer dit bewustzijn bij allen was ontwaakt en dat er in dien tijd zulke groote scharen van bedelaars zullen gekomen zijn dat het onmogelijk zal wezen om zonder krachtige hulp van den staat den ingeslagen weg te verlaten. Daarbij geloof ik, dat juist het vrijlaten der bedelarij het geven meer zou doen toenemen dan verminderen; de ondervinding in ons vaderland heeft het dan ook geleerd. Een verbod om te bedelen is dus onmisbaar. Doch dit is niet mogelijk zonder tevens armverzorging van staatswege aan te nemen.

Laat ons nu zien of inderdaad de werkinrigtingen tot staatsarmenzorg voeren. Daar die echter hier te lande reeds aanwezig is, zoo kan het niet de vraag

1) Zie o. a. C. DE BROUCHÈRE, Liefdadigheid en openbare onderstand, blz. 73.

2) Verhandeling over het domicilie van onderstand 1860, bladz. 33.

zijn of ze daardoor *ontstaat*, maar alleen of ze daardoor wordt uitgebreid. Gesteld een gemeentebestuur ¹⁾ rigt eene werkinrigting op en stelt den toegang voor iedereen open. Dan zullen de particulieren en kerkelijke armbesturen daarheen die armen verwijzen, die zij niet voor werkelijk behoeftig houden en dus òf in het geheel niet òf eenigzins aarzelend zouden hebben ondersteund. Waren die armen nu niet ondersteund en [niettemin werkelijk behoeftig, dan zouden ze toch ten laste der gemeente gekomen zijn; hadden ze geene waarlijke behoefte dan zullen ze zich nu niet bij het gemeentebestuur aanmelden uit vrees om naar de inrigting gezonden te worden. In beide gevallen wordt dus hierdoor de gemeentelijke armenzorg niet uitgebreid. Maar het zal dikwijls gebeuren dat of de particulieren of de diaconien armen, die ze vroeger wel zouden hebben ondersteund, nu eenvoudig naar de inrigting verwijzen en in die gevallen wordt dan werkelijk de staatzorg uitgebreid. Is dit nu zoo afkeu-

¹⁾ NAVILLE II bl. 73 geeft voorbeelden hoe particuliere inrigtingen tot Staatsarmenzorg kunnen voeren, wanneer deze namelijk door groote onkosten op het punt van te niet te gaan, door den Staat worden overgenomen, om de ongelukkige gevolgen, die de opheffing na zich zou slepen, te voorkomen.

De gevolgen zullen in dit geval weder dezelfde zijn: vervanging der bedeeling aan huis door bedeeling onder voorwaarde van te werken

renswaardig? Ik geloof het tegendeel, want wat zal het gevolg zijn? Dat armen die vroeger door eenvoudige bedeeling werden ondersteund, nu niet anders worden geholpen dan onder voorwaarde van te werken. En dat de laatste wijze van onderstand te verleenen boven de eerste de voorkeur verdient, behoeft toch wel geen betoog.

Een tweede bezwaar tegen de werkinrigtingen ingebracht is dit, dat ze het denkbeeld aan een recht op onderstand versterken. ¹⁾

Ik heb reeds boven gezegd dat ik geloof dat er werkelijk zulk een recht op onderstand bestaat, doch dat het tevens aan den staat moet vrij staan om te bepalen op welke voorwaarden die onderstand zal worden verleend. Zullen nu inderdaad de werkinrigtingen het denkbeeld aan dat recht op ondersteuning versterken? Ik meen dat dit denkbeeld reeds als van zelve ontstaat zoodra men een stelsel van staatsarmenzorg aanneemt en dat het al of niet bestaan van werkinrigtingen daarop geen invloed zal uitoefenen ²⁾

¹⁾ Zie Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek. dl. VIII. bladz. 196 vlg.

²⁾ Dat dit denkbeeld aan een recht op onderstand echter niet uitsluitend is toe te schrijven aan een algemeen, door de wet bepaald en door den Staat bekostigd onderhoud, maar evenzeer gevoed wordt door talrijke en uitgebreide instellingen van liefdadigheid en vooral door bedeelingen op ruime schaal, is reeds door den heer MEES aangetoond. Werkinr. bladz. 204.

Doch welke vrees doet de erkenning van dat recht op onderstand ontstaan? Is het niet deze, dat de aanvragen om ondersteuning op eene schrikbarende wijze zullen toenemen? En hoe zal men die gevreesde gevolgen beter te keer gaan, dan door aan de ondersteuning bezwarende voorwaarden te verbinden. Wanneer nu maar de ondersteuning door middel der werkinrigtingen zoo karig is dat de toestand van den minsten daglooner te verkiezen is boven dien onderstand, dan zullen de werkinrigtingen niet alleen het denkbeeld aan een recht op onderstand niet versterken maar een geschikt (zoo niet het eenige) middel zijn om de kwade gevolgen, die de erkenning van dat recht zou kunnen hebben, te voorkomen.

Een derde bezwaar tegen de werkinrigtingen ingebracht is, dat zij het aantal armen voortdurend zouden doen toenemen; ¹⁾ want, zegt men, in den

¹⁾ Hoe men zich ten bewijze hiervan ten onrechte beroept op Engeland, is reeds aangetoond in de Economist van 1853, bladz. 115 vlg.

Het voorbeeld van een goed doorgevoerd werkhuisstelsel levert eigenlijk alleen Ierland; In Engeland en Wales toch werden in 1859 nog slechts 121.232 personen in werkhuisen verpleegd tegen 744.214 daar buiten. Des te sterker spreken dus de steeds verminderende cijfers, welke vermindering grootendeels wordt veroorzaakt door die gemeenten, waar alleen of

eersten tijd na de oprigting zal wel de armoede verminderen, doch daar de bevolking steeds de middelen van bestaan op hare uiterste grenzen volgt, zal na verloop van weinige jaren, de ruimte die daarin is ontstaan zijn aangevuld en de armoede door gebrek aan werk zal zich even sterk naast de inrigting doen gevoelen als te voren zonder dezelve. ¹⁾ Ik moet erkennen dat deze vermeerdering van armoede zeer goed door werkinrigtingen kan worden teweeg gebracht; dat dit dikwijls het geval is geweest, bewijzen trouwens de talrijke voorbeelden daarvan bijgebracht; ²⁾ maar om te weten wat hiervan de reden is, wil ik kortelijk nagaan, welke de beginselen waren, waarvan men vroeger bij de daarstelling van werkinrigtingen uitging. Onder de oorzaken van armoede rekende men als eene der voornaamste: gebrek aan werk. ³⁾ Om nu die armen die wel

althans voor 't grootste gedeelte onderstand in het werkhuis verleend wordt.

¹⁾ Zie voorbeelden hiervan aangehaald bij den heer MEES, Werkinrigtingen bladz. 230 vlg.

²⁾ Voornamelijk door NAVILLE.

³⁾ Nog dagelijks hoort men klagen dat er zoovelen zijn die wegens gebrek aan werk armoede lijden, doch hoe weinig algemeen is nog de waarheid erkend, dat dit gebrek aan werk niet anders is te voorkomen dan door mindere toeneming der bevolking, door landverhuizing en door vermeerdering of meer productieve aanwending van kapitaal en dat het in zekere

wilden werken maar geen werk vinden konden te ondersteunen, stelde men eene werkinrigting open; men wendde alles aan om het eergevoel der armen te sparen en om de inrigting zoo weinig vernederend mogelijk te maken en deed daardoor het denkbeeld ontstaan dat de armen niet werden onderhouden maar het hun uitgereikte voedsel en loon verdienden. ¹⁾ Zoo had zelfs het in 1790 te Munchen door den graaf von Rumford opgerigte arbeidshuis boven zijne deur het schoonklinkende opschrift: *Hier ontvangt men geenerhande aalmoes*. Had men nu ook al tevens met de werkinrigting op het oog om daardoor de onwaardige armen van het vragen om ondersteuning af te schrikken, het hoofddoel bleef steeds verschaffen van werk zonder het eergevoel van de armen te kwesten. Dit laatste

mate toch wel altijd zal blijven bestaan. Gewoonlijk wordt dit gebrek aan werk echter zeer overdreven en veelal de plaatselijke toestand als algemeen bestaande voorgesteld. Waren er overal gelegenheden om bekend te worden met de aanvragen om werk, ook op andere plaatsen, en zagen de arbeiders er niet tegen op om ook buiten hunne woonplaats te gaan arbeiden, dan geloof ik, dat het spoedig blijken zou hoe luttel in aantal de gevallen zijn dat er werkelijk voor iemand die werken wil, gebrek aan werk bestaat.

¹⁾ Dit denkbeeld moest dan ook wel van zelf ontstaan, zoolang men nog in den waan verkeerde dat armenwerkinrigtingen zeer goed zichzelf in stand konden houden.

was nu juist het verkeerde; de armen ontvingen wel geen ruim maar toch een voldoende loon, zij vonden het verblijf in de werkinrigting niets vernederender dan elke andere gelegenheid tot arbeid en deden dus geene moeite om zich zonder haar te redden; integendeel het aantal aanvragen vermeerde voortdurend. Geheel iets anders echter is het wanneer men als hoofddoel der werkinrigting stelt het afschrikken van het vragen om onderstand door het aan dien onderstand verbinden van bezwarende voorwaarden. Dan zal men, in plaats van de armen zoo goed mogelijk te behandelen en hen in den waan te brengen dat ze hun eigen onderhoud verdienen, integendeel de inrigting zóó moeten maken dat de behoeftigen, wanneer ze slechts eenigzins kunnen, haar verlaten en zich zelve helpen en dan zal de werkinrigting, in plaats van het aantal behoeftigen voortdurend te doen toenemen, dit integendeel aanmerkelijk verminderen. Wil men een voorbeeld, zoo zie men het getal der opgenomenen in de inrigting te Leiden, dat (uitgenomen de drie laatste jaren door buitengewone omstandigheden) jaarlijks is afgenomen. ¹⁾ Zoo is in Engeland, als ook in Ierland het aantal armen in de laatste jaren aanzienlijk verminderd. ²⁾

¹⁾ Zie bladz. 24.

²⁾ Zie bladz. 34.

Eene voorwaarde is er echter, buiten welke deze vermindering der armoede niet denkbaar is, namelijk dat men zich den regel stelle van niet dan in uiterst zeldzame gevallen, onderstand buiten de werkinrigting te verleen en dien regel steeds toepasse. Gaat men van dien regel af, dan groeit langzamerhand het aantal ondersteunden weder aan tot het vorige cijfer en de werkinrigting zal alleen de uitgaven hebben vermeerderd. Voorbeelden hiervan leveren die gemeenten van Engeland op, waar het werkhuisstelsel niet gestreng is doorgevoerd. Dat het voortgaan met bedeeing naast het werkhuis den ondergang van vele dier inrigtingen (behalve in Engeland waar de wet hare instandhouding vordert) veroorzaakt heeft, behoeft wel niet gezegd te worden.

Een vierde bezwaar tegen de werkinrigtingen ingebracht is de groote kostbaarheid daarvan.¹⁾ Ik geef volkomen toe dat op zich zelve beschouwd de kosten dier inrigtingen altoos zeer aanzienlijk zijn, en dat wanneer men de kosten per hoofd berekent, die gewoonlijk grooter zijn dan wanneer men de armen aan huis bedeeft. Wel meende men vroeger dat men toch door de armen te laten arbeiden altijd zooveel zoude uitsparen als die arbeid waard was; doch de op-

¹⁾ Zie NAVILLE I. bladz. 229.

brengrst van dien arbeid is meestal zeer gering daar men, wegens de ongeschiktheid der armen altijd gemakkelijk, dat is in den regel improductief werk zal moeten uitkiezen, terwijl de meestal slechte hoedanigheid van het werk de opbrengst nog geringer maakt; zoodat de aldus verkregen verdiensten geenszins toereikende zijn om de kosten te dekken die het onderhoud van gebouwen, werktuigen enz. vorderen. Daarbij komt dat, wanneer de armen aan huis worden bedeed, zij altijd nog allerlei gelegenheid hebben om het een en ander te kunnen verdienen, hetgeen de bedeeing nog lager maakt, terwijl zij die gelegenheid natuurlijk moeten missen, wanneer zij in eene werkinrigting opgenomen worden. Was het dus de vraag, hoe met de minst mogelijke kosten een *bepaald getal* armen te onderhouden, dan zou men uit een financieel oogpunt de voorkeur moeten geven aan gewone bedeeing. Maar het aantal armen is niet altijd hetzelfde. Grootendeels hangt dit af van de wijze waarop ondersteuning wordt gegeven; is die onderstand gemakkelijk te verkrijgen en is ze ruim, dan klimt het aantal armen veel sneller dan bij eenigzins moeilijker of bij kariger bedeeing. Hoe karig echter de gewone bedeeing ook zijn moge, het ontvangen van geld, of levensmiddelen of kleeding is zoo gemakkelijk, en aan het denk-

beeld zelve gewinnen de armen zoo spoedig, dat deze steeds de strekking heeft om het aantal armen voortdurend te doen toenemen. Voorbeelden hiervan te geven zal wel onnoodig zijn. Verbindt men nu aan allen onderstand de bezwarende voorwaarde der opneming in de werkinrigting, dan zal het aantal ondersteunden terstond aanzienlijk verminderen en, blijft men vasthouden aan den regel van geen onderstand buiten de werkinrigting te verleenen, gewoonlijk *voortdurend* afnemen. Zoo kan het dus zijn dat, hoewel de kosten per hoofd in de werkinrigting veel hooger zijn dan bij de gewone bedeeeling, men toch in de geheele uitgave eene aanmerkelijke besparing verkrijgt. ¹⁾ Om een voorbeeld hiervan te geven, wil ik de kosten der armverzorging van 1851—1860 in Schotland en in Ierland tegenover elkander beschouwen. In Schotland is de verzorging der armen nog nagenoeg geheel aan de kerk overgelaten en geschiedt dus grootendeels door bedeeeling aan huis, ter-

¹⁾ Hierdoor wordt dan ook, althans in de gevolgen, het bezwaar weggenomen dat de werkinrigtingen kapitaal onttrekken aan de vrije nijverheid, want een gedeelte van het geld, dat vroeger aan de armen werd gegeven en dus verloren ging, zal nu opgespaard kunnen worden en zoodoende het nationaal vermogen vermeerderen, waardoor dan tevens de nijverheid kan worden uitgebreid.

wijl in Ierland de armverzorging van staatswege geschiedt en, op enkele uitzonderingen na, alleen in werkhuizen gegeven wordt. Nu bedroegen in Schotland de kosten van onderstand per hoofd slechts 4 pd. st. 18 sh. tegen 6 pd. st. 18 sh. in Ierland, doch daarentegen zijn de kosten in Schotland jaarlijks toegenomen, terwijl ze in Ierland ieder jaar aanzienlijk zijn afgenomen.¹⁾

Wat nu die kosten der werkinrigtingen, op zich zelve beschouwd, betreft, zoo heeft men die dikwijls zeer overdreven voorgesteld en daarvan tal van voorbeelden aangehaald, die eigenlijk niets anders bewijzen dan dat eene werkinrigting voor armen niet in staat is zich zelve in stand te houden²⁾. Wel zal altoos,

¹⁾ Zie: Purdy in Journal of the Statistical Society of London, dl. 25.

²⁾ Zoo werd nog onlangs (*Utrechtsch Dagblad* 23 febr.) als voorbeeld van kostbaarheid aangehaald het *armhuis* te Rotterdam, als zoude dit f 29,000 s'jaars kosten. Reeds boven heb ik vermeld dat de verpleging hier geheel op den voorgrond staat, en dat het werk alleen als middel om de verpleegden bezig te houden was ingevoerd en dat nogthans dit werk gemiddeld f 1310 'sjaars opbrengt (zie bladz. 15).

Zoo haalt men ook het voorbeeld aan van Amsterdam, doch wanneer men nagaat dat aldaar onder de verpleegden, vooreerst een groot aantal invaliden, ten tweede een zeker getal zieken en ten derde ongeveer 180 kinderen zijn, dan moet men zich eerder verwonderen dat de kosten nog niet grooter zijn.

het onderhoud per hoofd iets duurder komen dan de bedeeeling, doch dat dit niet zoo veel meer zal zijn, blijkt uit de voorbeelden van Ierland, waar de kosten 22,5 cent per dag en uit Engeland, waar ze slechts 20 cent per dag bedragen. Nog veel goedkooper zijn de werkinrigtingen waar de armen alleen overdag werken en gevoed worden en toch nog een gering loon verdienen om hun nachtverblijf te kunnen bekostigen; zoo bedroegen de kosten te Leiden gemiddeld slechts 9,16 per dag. Deze gunstige uitkomst zal evenwel niet als doorgaande regel kunnen beschouwd worden, daar de kosten in de inrigting, te Gouda, die nagenoeg op denzelfden voet is ingerigt ongeveer 13,5 cent bedragen. Dit is wel gedeeltelijk hieraan toe te schrijven dat de werkinrigting te Gouda veel kleiner is dan die te Leiden, hetgeen de kosten betrekkelijk altijd grooter moet maken; maar de hoofdoorzaak is toch, geloof ik, deze dat het werk te Leiden veel productiever is, dan te Gouda. Dit laat zich ook gemakkelijk verklaren wanneer men de soorten van werkzaamheden in de beide inrigtingen met elkander vergelijkt.

Een laatste bezwaar tegen de werkinrigtingen aangevoerd, ligt hierin dat ze eene gevaarlijke mededinging met de vrije nijverheid doen ont-

staan. ¹⁾ Zooals ik reeds boven gezegd heb, is dit het eenige nadeel dat aan alle werkinrigtingen onafscheidelijk verbonden is. Vroeger (en misschien ook nu nog) meende men dat dit bezwaar dikwijls voorgekomen doch ook zeer goed te vermijden was. Verschillende wegen zijn hiertoe beproefd doch alle te vergeefs. Zoo meende men dit nadeel te kunnen ontgaan door de armen alleen die goederen te laten vervaardigen die ze zelve noodig hebben. Doch aangezien het nu onmogelijk is dat de armen alles wat zij behoeven zelve voortbrengen, zoo moet men om zich het ontbrekende aan te schaffen, altoos eindigen met een gedeelte van het geproduceerde te verkopen, zoodat dan de mededinging toch plaats vindt. Dat het bezwaar niet vermindert wanneer, zoo als vroeger veelal geschiedde, de regeering de goederen ten dienste van het leger als anderzins opkoopt, spreekt van zelve, daar men het benoodigde anders door middel der vrije nijverheid zou hebben verkregen. Een ander middel om het bezwaar der mededinging te ontgaan bestond daarin dat men de armen die

¹⁾ De aangewende pogingen om die mededinging te ontgaan zijn door mij slechts daarom zóó kort teruggegeven, omdat ze reeds breedvoerig zijn uiteengezet in het werk van den heer MEES, bladz. 55 vlg.

goederen liet produceeren, waarvan men meende dat de voorraad nooit te groot kon zijn, zoo als levensmiddelen, linnen enz. Doch de navraag naar die goederen is niet onbeperkt en vermeerdert niet, zoolang niet de prijzen dalen. Van daar dan ook dat de soms beproefde maatregel om niet onder een behoorlijken prijs te verkoopen geen ander gevolg had dan dat de goederen niet konden worden afgezet.

Soms beproefde men om het nadeel der mededinging te doen verminderen door er een voordeel tegenover te stellen. Men liet namelijk de armen goederen produceeren die tot grondstoffen dienden voor andere fabrieken. Hierdoor bleef echter de mededinging dezelfde voor degenen die vroeger die grondstoffen leverden. Een ander middel zocht men (en zoekt men welligt ook nu nog) daarin dat men de armen zulke goederen laat voortbrengen die de inlandsche nijverheid of in het geheel niet of althans niet op de plaats zelve produceert. Het eenige wat men hierdoor bereikt is dat men (ten koste van grooter verlies) de mededinging wat minder in het oog loopend doet zijn.

De mededinging met de vrije nijverheid geheel te ontgaan zal dus niet mogelijk zijn. Het eenige wat men doen kan is, de gevolgen daarvan zooveel doenlijk te verminderen. Van

veel belang is het daarom, welke soort van arbeid men laat verrigten; het beste zal altijd zijn, zoo veel mogelijk dien arbeid te kiezen, die gewoonlijk niet door handenarbeid maar door machinerien wordt verrigt; wel is waar zal dit eenigzins de kosten vermeerderen, doch de mededinging zal dan ook zooveel geringer zijn. Afkeuring verdient, naar mijn inzien, het verhuuren der armen voor een laag daggeld aan particulieren, zooals dit in Drenthe en ook te Gouda plaats heeft. Ten eerste zal dit werk voor de armen zelve veel aangenermer zijn dan het werken in de inrigting en ten tweede zullen de particulieren dan dikwijls den arbeid der armen verkiezen boven dien van vrije arbeiders, hetzij uit goedkoopte, hetzij uit menschlievendheid. Het gevolg zal in allen gevalle zijn eene sterke mededinging met den vrijen arbeid *op de plaats zelve*, terwijl de mededinging in den fabriekarbeid zich veel meer verspreidt en daardoor minder nadeel veroorzaakt.

Zal men nu, omdat het nadeel der mededinging nooit geheel te voorkomen is, onvoorwaardelijk de werkinrigtingen afkeuren? ¹⁾ Ik

¹⁾ Zeer juist is de wederlegging van dit bezwaar door DE GÉRANDO: «Que les adversaires des établissements publics de bienfaisance consentent ici à s'expliquer clairement! Qu'ils veuillent bien déclarer si, dans leur pensée, il vaut mieux laisser dans l'inaction l'indigent qui est en état de se rendre

geloof dat, wanneer wij de voordeelen die daar tegenover staan in het licht hebben gesteld, men zal moeten erkennen dat dit nadeel ruimschoots door de voordeelen wordt opgewogen, vooral wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat uit den aard der zaak de invloed dier mededinging steeds gering zal zijn.

Welke zijn dan de voordeelen, die goed ingerigte werkinrigtingen aanbieden?

Vooreerst: vermindering van het pauperisme. Wij hebben boven reeds aangetoond dat dit altijd een gevolg is van het daarstellen van werkinrigtingen door de gemeenten, wanneer men namelijk daarbij streng vasthoudt aan den regel van geen onderstand (dan in zeldzame gevallen b. v. van ziekte) buiten de werkinrigting te verleenen.

Zal dit echter ook een gevolg zijn van parti-

utile, que de l'occuper. Là est, en effet toute la question."

Onjuist is het wat hij hierop laat volgen: "Que l'indigent capable de travail s'occupe chez lui, chez un entrepreneur ou dans la maison de travail, l'objection reste la même. Dans tous les cas, l'indigent employé est un concurrent de plus pour les autres ouvriers et l'ouvrage qui sort de ses mains va, sur le marché, concourir avec celui qui est produit par ceux-ci."

Het nadeel der mededinging van werkinrigtingen met de vrije nijverheid ligt namelijk hierin, dat de eersten, al werken zij, zoo als altijd het geval is, met verlies, toch steeds zullen blijven bestaan, hetgeen met eene vrije nijverheids-inrigting niet zoude kunnen plaats hebben.

culiere werkinrigtingen? Wanneer de inrigting, zooals maar al te dikwijls het geval geweest is en welligt nog is, een al te gemakkelijk verblijf aanbiedt, dan voorzeker zal ze meer kwaad dan goed doen, doch wanneer zij als het ware een schrikbeeld voor de armen is zoodat ze alle krachten inspannen om zich daar buiten te redden, en tevens de ingezetenen zoowel als de kerkelijke en het burgerlijk armbestuur meer en meer hunne giften alleen uitreiken aan de waarlijk behoeftigen en alle armen, die hun onbekend zijn of die ze den onderstand onwaardig rekenen, naar de werkinrigting verwijzen, dan kan zulk eene inrigting ongetwijfeld niet weinig bijdragen om het pauperisme te verminderen. Een bewijs hiervan levert de inrigting te Gouda, waar de bedelarij heeft opgehouden, terwijl het aantal in de werkinrigting verpleegden in de laatste jaren minder groot was dan in de eerste jaren na de oprigting.

Een tweede voordeel dat eene goede werkinrigting oplevert is dit, dat ze een toetsteen is van de ware armoede. Hoe dikwijls gebeurt het niet dat een arme zich bij particulieren aanmeldt en door allerlei, ware of verdichte verhalen van ongelukken, kwalen of gebrek aan werk diens medelijden opwekt en zich alzoo eene of meerdere vrij aanzienlijke giften ziet uitreiken.

Dikwijls worden zulke giften zonder eenig onderzoek verstrekt, zonder dat men er zich om bekommert of men daarmede een' behoeftigen helpt of een luijaard of bedrieger in zijn bedroevend en misdadig bedrijf aanmoedigt. Meermalen echter gebeurt het dat iemand, die niet geeft zonder te weten dat de ondersteuning werkelijk noodig is, door zulk eene aanvraag in verlegenheid wordt gebragt. Is de vrager waarlijk in nood dan wil hij hem niet afwijzen; is de behoefte voorgewend, dan wil hij niet aan een onwaardigen geven. Maar hoe zal hij nu de ware van de voorgewende behoefte onderscheiden? Daartoe biedt de werkinrigting eene geschikte gelegenheid aan; is de arme waarlijk behoeftig, dan zal hij niet nalaten zich naar de inrigting te begeven. Vindt men hem aldaar, dan kan men, indien de inrigting naar strenge regelen is ingerigt, zeker zijn dat bij den vrager de behoefte niet was voorgewend. Als zoodanige beproeving van armoede dient ook de inrigting te Gouda; in plaats van aan iedereen te geven die aan de deur komt vragen, wordt aldaar door eene vereeniging van dames aan de hoogbejaarden en gebrekkigen die in de inrigting werken, de noodige kleeding verstrekt en zoodoende is men zeker zijne gaven aan waarlijk behoeftigen uit te reiken.

Een derde voordeel der werkinrigtingen bestaat hierin, dat ze de bedelarij geheel kunnen weren, iets dat zonder haar onmogelijk is ¹⁾. Het zal wel onnoodig zijn aan te toonen, welke verderfelijke gevolgen verbonden zijn aan de bedelarij, zoowel voor diegenen die zich daaraan overgeven als voor de geheele lagere volksklasse en dat het daarom wenschelijk is alle bedelarij te doen ophouden. Reeds boven hebben wij aangetoond, dat het niet mogelijk is dit doel te bereiken, door de bedelarij geheel vrij te laten, doch dat ze gestraft moet worden. Zoo is dan ook bij ons door de wet van 29 Junij 1854 daarop gevangenisstraf bepaald, waaraan dan opzending naar de bedelaarsgestichten kan worden toegevoegd, welke opzending bij recidive zelfs steeds plaats *moet* hebben. Daar echter de opzending naar die gestichten voor de ge-

¹⁾ Hoe onvoldoende de strengste strafbepalingen in alle landen van Europa geweest zijn om een einde te maken aan het bedelen, kan men zien bij NAVILLE dl. 2 bladz. 385 vlg.

In zijn Rapport général van 26 Januarij 1855 zegt THIERS zeer terecht: Il faut d'abord s'occuper de créer partout des établissements dans lesquels le mendiant volontaire ou forcé, puisse trouver un emploi pour ses bras, un asile pour ses infirmités; quand cela est fait suffisamment, une société a le droit d'empêcher le mendiant de l'affliger, de la déshonorer par son aspect.

meente ten wier laste ze komt, zulke groote onkosten veroorzaakt, wordt dit middel slechts in zeer zeldzame gevallen toegepast, waarvan natuurlijk het gevolg is dat nagenoeg in alle steden de bedelarij nog op ruime schaal wordt uitgeoefend ¹⁾. Wil men het bedelen geheel zien ophouden, dan moet niet alleen nu en dan de onbeschaamdsten worden weggezonden, doch dan moet ieder die bedelt onverbiddelijk en zonder uitzondering gestraft worden. Wil men dezen regel nu toepassen, dan moet ook voor ieder-een de gelegenheid worden opengesteld om het noodige onderhoud te verkrijgen. Geeft men die gelegenheid door gewone bedeeeling, dan zou weldra het aantal bedelaars zoo aanzienlijk aangroeyen dat het genesmiddel erger zoude zijn dan de kwaal. Het eenige middel dat dus overblijft is, aan dien onderstand bezwarende voorwaarden te verbinden en dien niet anders te geven dan in werkinrigtingen.

Dat nu werkelijk de bedelarij kan geweerd worden door werkinrigtingen, hetzij die door de gemeente, hetzij ze door particulieren worden

¹⁾ Dit feit wederlegt dan ook genoegzaam het bezwaar, nog onlangs (zie Utrechtsch Dagblad 22 Febr.) tegen het daarstellen van werkinrigtingen ingebracht, als zouden die hier te lande wegens het bestaan der bedelaarsgestichten onnoodig zijn.

opgerigt, bewijzen de steden Leiden en Gouda, waar tijdens de oprigting eene schrikbarende bedelarij bestond en waar nu geen bedelaar meer te zien is. Om deze uitkomst te verkrijgen is echter eene krachtige samenwerking der burgers onmisbaar. Zoo weinig men kan verwachten van een beter verstand en helderder inzichten der gevers ¹⁾ zonder werkinrigting, even zoo weinig zal eene werkinrigting alleen baten, wanneer niet de burgers, overtuigd van het belang der zaak, afzien van het geven aan allerlei onbekende vragers.

Wanneer men nu deze voordeelen stelt tegenover het nadeel der mededinging met de vrije nijverheid, dan zal men wel inzien dat dit nadeel niet groot genoeg is om de voordeelen, die goed ingerigte werkhuizen opleveren, prijs te geven.

¹⁾ Daarvan alleen, verwacht de heer B..., (Zie Utrechtsch Dagblad van 22 Februarij) verbetering in den toestand der bedelarij, doch even waar als het is dat er zal worden gebedeld, zoolang er aan bedelaars wordt gegeven, even waar is, naar ik meen, het omgekeerde, dat er aan bedelaars zal worden gegeven, zoolang er gebedeld wordt.

Voor het gevoelen, in hetzelfde stuk uitgesproken, dat de regering de bedelarij alleen mag straffen, wanneer zij als openbare afzetterij optreedt en de publieke orde bedreigt of verstoort, bestaat, mijns inziens, geen grond. In art. 275 Code Pénal en art. 19 der wet van 29 Junij 1854 wordt toch voor het straffen der bedelarij alleen de gewoonte van bedelen vereischt.

DERDE HOOFDSTUK.

Door wie en hoe moeten werkinrigtingen daargesteld worden.

Nu wij gezien hebben hoe werkinrigtingen dienen kunnen om de bedelarij te doen ophouden en onder zekere voorwaarden een krachtig middel zijn kunnen ter bestrijding van het pauperisme, zoodat de oprigting daarvan als wenschelijk kan worden beschouwd, willen wij nagaan wie zich daarmede zal moeten belasten, de particuliere liefdadigheid of wel de kerkelijke of burgerlijke armbesturen; wij zagen reeds dat in ons vaderland op alle drie wijzen werkinrigtingen zijn tot stand gebracht. Daar in nagenoeg alle gemeenten van ons land de ondersteuning der armen groot

tendeels geschiedt door de diaconiën, zou men alligt meenen, dat deze het best in de gelegenen om de voordeelen der werkinrigtingen te verwezenlijken. Doch om die voordeelen te verkrijgen is gestrengheid eene allercerste voorwaarde en daar het nu van de diaconiën wel het allermintst te verwachten is (en van haar als instellingen van christelijke liefdadigheid ook niet geëischt kan worden) dat zij zich zonder afwijkingen zouden houden aan den regel om geen onderstand buiten de werkinrigting te verleenen, zouden daardoor al reeds de voordeelen der werkinrigtingen grootendeels vervallen. Groot nut kunnen evenwel de diaconiën (vooral die, welke ruime bedelingen hebben) trekken uit de oprigting van zoogenaamde armhuizen (zooals die in Drenthe bestaan) waar die armen worden opgenomen, in wier onderhoud men toch reeds geheel of grootendeels voorziet, vooral wanneer men die armen dan nog eenig werk laat verrigten. Niet alleen zal dan de opbrengst van het werk eene vaak niet onaanzienlijke tegemoetkoming in de kosten zijn, doch tevens zal men, zóó door het laten arbeiden als door de strenge inrigting van het armhuis, velen aanmoedigen om in goede jaren wat op te leggen ten einde op hun ouden dag niet aan het armhuis te vervallen. Zoodoende zal men op den duur, niet alleen

eene aanzienlijke besparing verkrijgen maar ook de arbeidzaamheid en spaarzaamheid der mindere klasse krachtig bevorderen. In die inrigtingen zal echter altijd de verpleging op den voorgrond moeten staan en het werken slechts als bijzaak in aanmerking komen.

Eigenlijke werkinrigtingen (waar werken, om de armen niet in het vragen om onderstand aan te moedigen, hoofddoel is) kunnen met goed gevolg alleen door particulieren of door gemeentebesturen worden opgericht. Tegen de oprigting door particulieren bestaan echter gegronde bezwaren. Wel kan zulk eene particuliere inrigting, op goede grondslagen rustende en door de burgers krachtig ondersteund wordende (door nooit meer aan onbekende behoeftigen aalmoezen te geven), zeer gunstig werken, doch hoe ligt wordt niet het denkbeeld om het den armen regt goed te maken te veel op den voorgrond gezet en te weinig gelet op de noodzakelijkheid om toch het gebruik maken van de inrigting niet aan te moedigen maar eerder zooveel mogelijk tegen te gaan. En zelfs, al is men bij de oprigting van goede beginselen uitgegaan, hoe gemakkelijk gaat men daarvan dan soms niet af, hetzij uit verkeerd begrepen liefdadigheid, hetzij omdat de toestand der geldmiddelen zoo gunstig is. Zullen bestuurders van particuliere inrigtingen altijd geneigd zijn,

om in buitengewone omstandigheden zulke harde maatregelen te nemen als b. v. die te Gouda, toen men om de toenemende aanvraag om opname te keeren besloot geene andere voeding meer te geven (behalve aan bejaarden en kinderen) dan droog roggebrood en water? En toch, indien men in zulke gevallen nalaat dergelijke maatregelen te nemen, dan doet men, terwijl men de bestaande armoede lenigt, die voor het vervolg voortdurend toenemen.

Daarenboven heeft men dikwijls veel moeite om die particuliere inrigtingen in stand te houden.¹⁾ Tijdens de oprigting, vooral wanneer die, zoo

¹⁾ Dit bezwaar wordt ook vermeld in de Verhandeling over de armoede der heeren SCHERENBERG en TYDEMAN, waar men op bladz. 173 leest: „alle fabricering door armen moet onmiddelijk voor rekening der armbesturen worden ondernomen en de armfabrieken of armenwerkinrigtingen moeten geene op zich zelf staande inrigtingen zijn. Zoodanige zullen ligt hun doel missen en spoedig ontaarden in gewone fabrieken, die wel aan de armen door werkverschaffing nuttig kunnen zijn doch die nimmer het doel zullen kunnen bereiken en tot wezenlijke wering der armoede mede werken en die ook nimmer bestand zullen zijn om op den duur het verlies te kunnen lijden dat van zoodanige inrigtingen onafscheidelijk is; alzoo wanneer de bedeeing of verzorging aan andere korporatiën blijft overgelaten, deze alleen het voordeel genieten dat daaruit ontspruit dat eenige der armen iets verdienen terwijl het verlies op den arbeid geheel alleen op de armfabrieken blijft rusten.”

als dikwijls gebeurt, het gevolg is van groote armoede of van bedelarij op ruime schaal, ontbreekt het niet aan medewerking. Spoedig is er een kapitaal bijeengebragt en worden de noodige jaarlijksche bijdragen beloofd. Doch van die inschrijvers worden er voortdurend meer door den dood weggenomen, dan er nieuwe bijkomen; de algemeene ingenomenheid met de inrigting neemt af, naarmate zij beter aan haar doel beantwoordt; weldra overtreffen de uitgaven de inkomsten en dikwijls is hiervan het gevolg dat de werkinrigting wordt opgeheven; of al blijft ze ook nog bestaan, slechts gedeeltelijk aan haar doel beantwoordt, b. v. wanneer men wegens den slechten toestand der geldmiddelen de opname in de inrigting bezwaarlijk maakt of daaraan zekere voorwaarden verbindt. Dan toch vervalt het groote voordeel eener werkinrigting, dat niemand behoeft te bedelen, omdat er voor *iedereen* gelegenheid bestaat om het allernoodigste te ontvangen.

Deze beide nadeelen, die zoo dikwijls bij particuliere inrigtingen worden waargenomen, worden vermeden, wanneer de gemeente eene werkinrigting daarstelt. Dan toch zal men altijd zoo gestreng mogelijk te werk gaan, vooral om de kosten niet te groot te maken, en strenge regels vaststellen, waarvan niet kan worden af-

geweken (iets dat bij partikuliere inrigtingen zoo dikwijls geschiedt); en ook alleen wanneer de werkinrigting eene gemeentelijke instelling is, zal men den regel kunnen toepassen van geene bedeeeling meer aan huis te geven. Dit zoude men toch bezwaarlijk kunnen doen bij eene particuliere inrigting, omdat deze dan spoedig door het aantal armen overvuld zoude worden en dus welligt reeds na korten tijd zou moeten worden opgeheven. Ook zal eene gemeentelijke instelling niet om de kostbaarheid worden opgeheven of de toegang daartoe bezwaarlijk gemaakt. Is men toch uitgegaan van den regel om niet dan bij groote uitzondering onderstand aan huis te geven, dan zal men de kosten der armverzorging aanmerkelijk zien verminderen, en mogten ze soms door strenge winters, stilstand van nijverheid als anderzins vermeederen, dan zal men zich liever tijdelijk eenige meerdere kosten getroosten, dan weder over te gaan tot de gewone bedeeeling, die op den duur toch altijd veel kostbaarder is. Wil men dus met de meeste kans op goed gevolg werkinrigtingen daarstellen, dan zal dit door de gemcenten moeten geschieden.

Maar nu doet zich de vraag op, of men de voorkeur zal geven aan werkinrigtingen, waar de armen alleen over dag komen arbeiden en gevoed worden, of aan de eigenlijke werkhui-

zen, waar de behoeftigen ook worden gekleed en gehuisvest.

Het werkverschaffen aan huis toch, hoe aanbevelenswaardig ook op kleine schaal en vooral als vervanging der gewone ondersteuning in geld of levensmiddelen, is echter op ruime schaal nagenoeg niet toe te passen en is ook als maatregel van algemeenen onderstand te aangenaam; velen toch die zouden weigeren om naar eene werkinrigting te gaan, zullen wel te huis nog eenigen arbeid willen verrigten, al is het loon ook zeer gering; de zoodanigen nu te ondersteunen, al is het dan ook in den vorm van werkverschaffing, indien men niet weet of ze werkelijk daaraan behoefte hebben, of dat ze zich even goed zonder dat zouden kunnen redden, zal zeer ligt aanleiding geven tot vermeerdering van het pauperisme.

Men zal dus te kiezen hebben tusschen werkinrigtingen zooals die te Leiden en te Gouda of tusschen werkhuizen zooals dat te Amsterdam. De werkhuizen bevelen zich hierdoor aan, dat de armen dan hunne vrijheid, ¹⁾ iets waarop ze

¹⁾ Deze omstandigheid werd nog onlangs ter aanbeveling der werkhuizen boven de werkinrigtingen aangevoerd in de 25ste vergadering der vereeniging tegen het Pauperisme. Zie: Tijdschrift voor het Armwezen dl. 9 bladz. 199.

altoos veel prijs stellen, geheel missen en zich dus minder spoedig daarin zullen doen opnemen. Hiertegenover staat echter dat de armen, éénmaal in het werkhuis opgenomen, er niet spoedig weder uit zullen gaan; het leven aldaar, althans wanneer de inrigting niet al te gestreng is, is in den beginne wel eenigzins drukkend doch langzamerhand gewent men daaraan en het denkbeeld om voor niets meer te zorgen te hebben is dikwijls genoegzaam om het verblijf der behoeftigen in het werkhuis onbepaald te verlengen. Nu kan men wel bv. voor valiede armen een termijn bepalen voor het verblijf, doch dan begaat men eene groote onregtvaardigheid, daar men dan dikwijls de armen wegzendt op een oogenblik dat er inderdaad geen werk voor hen is te vinden. Dit heeft men dan ook te Amsterdam ingezien, waar de armen vroeger niet langer dan 2 maanden in het werkhuis mogten blijven, terwijl nu de bepaling van den tijd van verblijf aan regenten is overgelaten. Hoe moeilijk zal het ook voor de armen zijn om het werkhuis te verlaten, omdat ze daartoe toch wel niet hunne toevlugt nemen voordat zij alles, wat zij bezaten, verkocht hebben zoodat zij uit het werkhuis komende in den regel niets bezitten dan hun opgespaard loon. Geen wonder dat zulke armen niet in staat zijn zich weder tot

cenigen welstand te verheffen en al spoedig weder naar het werkhuis terugkeeren. Daarbij komt nog dat de groote tegenzin dien de armen meestal hebben voor een werkhuis waar ze geheel in worden opgenomen, dikwijls eenigzins wordt gedeeld door particulieren, die zich dan, door de vrees dat de armen geen ander toevlugts-oord hebben dan het werkhuis, weder laten verleiden om ook aan onbekende armen te geven, en dan wordt het voornamelijk doel van het werkhuis volkomen gemist.

Opent men nu echter eene werkinrigting waar de armen alleen den dag doorbrengen, dan is de tegenzin der vermogende burgers met den maatregel veel minder groot, en zullen zij daarom veel eerder de onbekende vragers naar de inrigting verwijzen. De armen zullen, omdat zij iederen avond weder buiten de inrigting komen, veel beter op de hoogte kunnen blijven van de navraag naar werk en minder zorgeloos worden, dan wanneer ze ook worden gchuisvest en gekleed en dus voor niets meer te zorgen hebben. Is nu het verblijf in de werkinrigting niet al te gemakkelijk, dan zullen zij bij de eerste gelegenheid om iets te verdienen, gedurende een of meer dagen de inrigting niet bezoeken. Niet alleen worden hierdoor aanzienlijke kosten bespaard, maar het groote voordeel van het weg-

blijven der armen, al is het dan ook maar gedurende éénen dag, ligt vooral hierin dat zij dan meer voor zich zelve blijven zorgen en niet voortdurend op de liefdadigheid steunen. Allengs zullen zij inzien dat zij al ligt iets meer kunnen verdienen dan het schrale loon, dat hun de inrigting schenkt, en in plaats van bedeeden zullen die armen, die werken kunnen, oppassende en vlijtige arbeiders worden, terwijl men in de inrigting alleen die armen overhoudt, die óf wegens lichaamsgebreken óf wegens ouderdom niet in staat zijn om hun onderhoud geheel zelve te verdienen en toch zouden moeten worden ondersteund. Groot nut kunnen nog deze werkinrigtingen daardoor stichten dat lieden, die gewoonlijk hun onderhoud verdienen, bij stilstand van werk (zooals zoo vaak plaats heeft, waar groote fabrieken zijn) tijdelijk daar een toevlugt vinden om wanneer het werk weder hervat wordt, de inrigting te verlaten. Zoo zal menig arbeidzaam werkman van eenen geheelen ondergang worden gered, welk doel door een werkhuis, wegens den grooten weerzin daartegen, niet evenzeer zoude bereikt worden. Nu moge het wenschelijk zijn dat de arbeider voor den kwaden dag opspare, doch ieder weet hoe moeilijk dit bij een gering loon en dikwijls talrijk huisgezin is en in allen gevalle, zoolang dit opsparen nog niet algemeen is,

zal het altoos van groot belang zijn, dat in zulke gevallen de blijvende armoede worde voorkomen.

Op vele plaatsen echter bestaat groote behoefte aan huisvesting voor armen, weshalve men wellicht meenen zoude dat aldaar de oprigting van werkhuizen wenschelijk was om daarin die armen op te nemen, die men anders gewoon is uit te besteden, zooals dit b. v. in Utrecht geschiedt. Maar het aantal armen dat in het geheel geen onderkomen heeft, is altoos betrekkelijk gering en het zoude zeer kostbaar zijn daarvoor alleen een gebouw in te rigten. Liever zoude ik zien dat men dan, afgescheiden van de werkinrigting, eene gelegenheid daarstelde, zooals die te Amsterdam bestaat in de *Toevlugt voor behoeftigen*, waar de armen voor 5 centen in een, des winters matig verwarmd lokaal, op eene goede legerstede den nacht kunnen doorbrengen. Mogt er nu evenwel zulk eene inrigting niet bestaan, dan zoude het altijd nog beter zijn in de inrigting alleen die personen ook des nachts op te nemen, waarvan men zeker wist dat ze geen onderkomen hadden, en de overigen alleen des daags te verplegen. Het komt mij toch wenschelijk voor om bij elke armenverzorging op den voorgrond te plaatsen, dat men de armen zooveel mogelijk zelf moet laten zorgen, om hunne arbeidzaamheid en spaarzaamheid niet

te verslappen maar eerder op te wekken. Dit denkbeeld nu wordt te veel uit het oog verloren wanneer men de armen van alle zorg ontheft door ze ook te kleeden en te huisvesten, zoodat ik verreweg de voorkeur zou geven aan werkinrigtingen waar de armen alleen des daags verpleegd worden, die daarenboven zooals boven reeds gezegd is, veel minder kostbaar zijn; de armen kunnen zich toch in den regel voor veel minder kosten bij een of ander gezin eene slaapplaats bezorgen, dan dat men daarvoor een groot gebouw moet inrigten, waar gewoonlijk alles veel beter is dan de armen het gewoon zijn te hebben, terwijl men, zelfs in een werkhuis, het loon toch niet aanmerkelijk kan verlagen, omdat men dan allen prikkel om te werken wegneemt.

Ten slotte wil ik nog een paar punten vermelden, waarop men bij de daarstelling van werkinrigtingen te letten heeft, wil men niet in plaats van goede uitkomsten, teleurstelling oogsten. Dat men zich niet moet voorstellen zulk eene inrigting zonder vrij aanzienlijke uitgaven te kunnen in stand houden, heb ik reeds boven aangetoond en het zal wel onnoodig zijn daarop terug te komen. In de tweede plaats

komt het doel in aanmerking waarmede men de werkinrigting daarstelt. Stelt men zich, zoo als vroeger vrij algemeen geschiedde en ook nu nog wel plaats heeft, ten doel om de armoede te verminderen door te voorzien in het gebrek aan werk, dan vergeet men vooreerst dat het gebrek aan werk niets anders is dan eene onevenredige verhouding tusschen de bevolking en de middelen van bestaan; dat die middelen van bestaan niet naar willekeur kunnen worden vermeerderd en dat, al was dit mogelijk, de bevolking toch steeds de strekking heeft om de uiterste grenzen der middelen van bestaan te bereiken en die grenzen zelfs meestal overschrijdt. Doch ten tweede wekt men dan bij de ondersteunden het denkbeeld op dat zij hun onderhoud werkelijk verdienen en om dit denkbeeld nog meer te versterken, tracht men dan al het vernederende en onaangename van dit onderhoud weg te nemen. Gaat men echter uit van het denkbeeld dat alle gewone bedeeeling op ruime schaal het vragen om ondersteuning aanmoedigt en dat men om dit tegen te gaan aan dien onderstand de bezwarende voorwaarde van werk moet verbinden, dan gaat men juist omgekeerd van het beginsel uit (dat dan ook bij alle werkinrigtingen op den voorgrond moet staan) om het verblijf in de inrigting zoo weinig aantrekkelijk mogelijk te maken.

Dat die toestand der ondersteunden niet overal en altijd dezelfde behoeft te zijn, spreekt wel van zelf. Zoo zal bv. in tijden van welvaart het verblijf in de werkinrigting vrij goed kunnen zijn zonder dat het aantal behoeftigen toeneemt, terwijl daarentegen in tijden van stilstand van werk, strenge koude of duurte van levensmiddelen, bij denzelfden toestand der werkinrigting het getal armen dagelijks aangroeit. Zoo is ook de inrigting der werkhuzen in Ierland veel gestrenger dan die in Engeland, omdat in Engeland de toestand der arbeidende klasse veel gunstiger is dan in Ierland. Doch in het algemeen kan men tot regel stellen dat het loon (daaronder begrepen alles wat in natura verstrekt wordt) in de werkinrigting altoos icts lager moet zijn dan wat de armen in de vrije nijverheid kunnen verdienen, opdat niemand worde aangemoedigd om de werkinrigting te verkiezen boven het werken daar buiten ¹⁾.

Welligt zou men op dezen regel eene uitzon-

¹⁾ Dezen regel geeft DE GERANDO recds II bl. 571:

«Les salaires offerts dans la maison de travail doivent toujours être un peu au-dessous des salaires ordinaires donnés dans les professions analogues. Cette condition est indispensable pour n'attirer dans les maisons de travail que les indigents auxquels elle est vraiment destinée et qui ne peuvent point s'employer par des moyens naturels.»

dering willen maken voor die inrigtingen (zooals er ook in ons vaderland vele bestaan) die alleen tijdelijk werk verschaffen aan arbeiders, die in den regel werk hebben, doch wier bedrijven gedurende een bepaalden tijd des jaars stilstaan. Dan toch heeft men niet met eigenlijke armen te doen maar met nijvere lieden, wien men het vernederende aan alle ondersteuning eigen, zooveel doenlijk moet sparen.

Ik geloof echter dat ook op die werkinrigtingen de bovenstaande regel moet worden toegepast.

Die lieden toch, die slechts een gedeelte van het jaar werk hebben, moeten in de dagen dat er werk is, opsparen voor de tijden van gedwongene werkeloosheid. Al zijn hunne loonen hiertoe hoog genoeg, dan zullen zij, wanneer het verblijf in de inrigting niet al te onaangenaam is, des zomers toch al hun loon verteeren en voor den winter steunen op de werkinrigting. Zijn de loonen te laag om iets te kunnen opsparen, dan zal de werkinrigting, door in den stilstand van werk te voorzien, eene stijging dier loonen onnoodig maken en tevens verhinderen. Zal men nu daarom zooals sommige doen ¹⁾ die inrigtingen tot tijdelijke

¹⁾ De heer MEES (bladz. 239) keurt de tijdelijke werkverschaffing alleen goed in die buitengewone omstandigheden, waarop de arbeiders niet hadden kunnen rekenen en brengt daartoe dan natuurlijk niet de koude of het stilstaan van vele

werkverschaffing onvoorwaardelijk afkeuren? Indien het mogelijk was, zoude het voorzeker beter zijn aan de nijverheid haren vrijen loop te laten, waardoor dan van zelf de loonen zouden rijzen en de arbeiders in spaarzaamheid zouden toeneemen. Doch bestaat er geene werkinrigting, dan worden die arbeiders toch onderhouden door gewone bedeeeling en dit denkbeeld zal welligt enkelen, doch verreweg de meerderheid niet aanmoedigen om in dagen van voorspoed iets op te sparen. Wil men die spaarzaamheid opwekken of aanmoedigen, dan moet men ook de tijdelijke winterbedeelingen verbinden aan de voorwaarde van werken, zoodat de werkinrigting voor ieder vlijtigen arbeider een schrikbeeld wordt dat hem alle krachten doet inspannen om zich buiten haar te redden. Zijn ook de tijdelijke inrigtingen op dien voet daargesteld, dan zullen zij in plaats van de zorgeloosheid der arbeiders te vermeerderen, hunne spaarzaamheid doen toenemen en gunstig werken op eene verhooging der loonen, zoo die noodig is.

bedrijven in den winter, omdat die omstandigheden steeds te voorzien zijn. Ik neem de onderscheiding van te voorziene en onvoorziene omstandigheden over en zou alleen in de laatste een stelsel van werkverschaffing willen zien toepassen, waarbij het vernederende der ondersteuning zoo veel mogelijk wordt weggenomen.

Eene andere vraag is of de werkinrigting voor iedereen ten allen tijde moet openstaan? In de meeste inrigtingen in ons land heeft men bepaald dat geene vrouwen en kinderen zouden worden opgenomen indien niet het hoofd des gezins mede komt. Deze bepaling is nuttig omdat anders de man zijn verdiend loon geheel voor zich zelve gebruikt, doch zijne vrouw en kinderen op kosten der werkinrigting laat onderhouden. Moge deze bepaling ook hard zijn voor die vrouwen, die gaarne door eigen arbeid nog iets zouden verdienen, wanneer de verdiensten van haar echtgenoot niet toereikende zijn tot onderhoud van het geheele gezin, zoo is ze echter onmisbaar wanneer men niet wil dat de mannen in de verleiding komen om hunne vrouwen en kinderen voor zich zelve te laten zorgen. Daarenboven zullen die vrouwen, die werkelijk nog wat willen werken, in den regel wel eenigen arbeid kunnen vinden, vooral wanneer het loon dat zij verlangen niet zoo groot behoeft te zijn om haar geheel te onderhouden.

Ook is bij vele werkinrigtingen de bepaling gemaakt dat gedurende de zomermaanden geene valiede armen worden opgenomen. Deze bepaling vind ik geheel onnoodig en zelfs schadelijk. Men gaat hierbij uit van het denkbeeld dat in den zomer althans ieder valiede arme zijn brood kan

verdieneu. Dit moge nu in den regel waar zijn, er kunnen toch ook wel, al is het dan ook maar gedurende eenige dagen, omstandigheden zijn, waarin die mogelijkheid niet voor allen bestaat. En al waren er nu des zomers geene zulke dagen, waarop niet ieder valiede werk kan vinden, dan nog zou men, zoowel om het bedelen als om het eenvoudige vragen te kunnen weren, aan de armen alle voorwendselen daartoe moeten ontnemen door de werkinrigting ook des zomers voor iedereen open te stellen. Is er geen arbeid genoeg voor allen, dan zouden die armen anders door bedeeling worden ondersteund en het is toch altijd beter aan die ondersteuning de voorwaarde van werk te verbinden. Is er echter wel voor alle valiede armen arbeid te vinden, dan zullen geene valiede personen van de werkinrigting gebruik maken, of geschiedt dit toch, dan kan men ook zeker zijn dat de inrigting een al te gemakkelijk verblijf oplevert. Bepaalt men dus dat ook des zomers valiede armen zullen worden opgenomen, dan heeft men hierin een juiste maatstaf om te zien of de werkinrigting het pauperisme in de hand werkt of integendeel de behoefstigen van het vragen om ondersteuning terughoudt.

Zijn nu de werkinrigtingen op dien voet daargesteld dat ze ten allen tijde voor iedereen open-

staan, en vooral dat het verblijf daarin altijd minder aangenaam is dan het minste bedrijf in de vrije nijverheid, dan zal men gerust alle bedelarij kunnen weeren en, wanneer dan alle ingezetenen en armverzorgers tot stelsel nemen om niet dan aan hun bekende armen onderstand te verleenen, dan zullen de werkinrigtingen voor de armen een krachtige prikkel zijn tot arbeidzaamheid en spaarzaamheid en medewerken tot eene langzame vermindering van het pauperisme.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

STELLINGEN.

I.

Substitutione pupillari vulgarem tacite inesse perperam
negavit WENING INGENHEIM.

II.

Heres ex re certa institutus, cui coheres adiectus est,
et heredis et legatarii loco est.

III.

Interdictum *uti possidetis* non tantum datur contra pos-
sidere volentem.

IV.

Hij, in wiens winkel of magazijn ongeijkte maten of gewigten worden gevonden, die niet tot zijnen handel in betrekking staan, is niet strafbaar.

V.

Degene die bij den ambtenaar van den burg. stand eene aangifte van overlijden doet, wetende dat het overlijden geen plaats heeft gehad, valt niet onder art. 363 C. P.

VI.

Iemand die voor een ander gelden op quitantie ontvangt en die gelden slechts gedeeltelijk verantwoordt, valt onder art. 408 C. P.

VII.

De vervolging voor een onbevoegden regter, stuit de verjaring in strafzaken.

VIII.

Eene wet kan worden afgeschaft door eene andere magt dan de wetgevende, wanneer door eene nieuwe orde van zaken, de bevoegdheid tot regeling van het onderwerp, waarop die wet betrekking heeft, op eene andere magt dan den algemeenen wetgever is overgegaan.

IX.

Art. 1345 B. W. is ook van toepassing in het geval van art. 1345 § 2, tenzij dit artikel bij de overéénkomst is uitgesloten.

X.

De kosten der sommatie behoeft de schuldenaar niet te vergoeden.

XI.

De betaling eener bij geschrifte bewezene schuld van f 300 of daaronder, kan door getuigen worden bewezen.

XII.

De verbindtenis van den borg ingeval van art. 203 W. v. K. verjaart niet door een tijdsverloop van tien jaren.

XIII.

Ten onregte beweert Mr. Kist (Het Handelspapier bl. 44) dat de woorden: *waarde te ontvangen* geene geldige waarde-erkenning bevatten.

XIV.

De verkoop van onroerende goederen, bij de vereffening eens faillieten boedels, moet geschieden binnen het arrondissement waar de faillietverklaring is uitgesproken.

XV.

De vreemdeling, eischer in reconventie zijnde, behoeft de zekerheid, bedoeld bij art. 152 B. Rv., niet te stellen.

XVI.

De tolgelden behooren onder de slechtste belastingen.

XVII.

Het zoude zeer te wenschen zijn, dat de grondbelasting afkoopbaar werd gesteld.

XVIII.

Het is onbillijk de patentbelasting ook tot den boerenstand te willen uitbreiden.

XIX.

Te regt zegt de heer DE BRUYN KOPS (Beginselen van Staath. dl. II bl. 413), dat het er meer op aankomt *hoe* er bedeed wordt, dan wel *wie* bedeed.

XX.

Terecht is in de Engelsche wetgeving aan de behoeftigen een regt op onderstand toegekend.

XXI.

De invoering van een gestreng stelsel van werkverschaffing ter vervanging der bedeeling aan huis, is zeer wenschelijk.

XXII.

Werkinrigtingen, waar de armen alleen des daags worden opgenomen, verdienen de voorkeur boven de eigenlijke werkhuizen, waar de armen ook worden gekleed en gehuisvest.

Erst ist in die Fächer zu legen und die
auf dem unteren Theile des
Kopfes zu setzen.
XL

Die Anordnung von den Fächern ist
schon im vorigen Theile des
Buches angegeben.
XLI

Die Anordnung von den Fächern ist
schon im vorigen Theile des
Buches angegeben.
XLII

Die Anordnung von den Fächern ist
schon im vorigen Theile des
Buches angegeben.
XLIII

Die Anordnung von den Fächern ist
schon im vorigen Theile des
Buches angegeben.
XLIV

HET CONSTITUTIONEEL KONINGSCHAP.

